

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
ОДЕСЬКИЙ ІНСТИТУТ

Кафедра загальнонаукових, соціальних та поведінкових дисциплін
«До захисту допущено»

Завідувач

кафедри _____
(підпис)
доктор філ. наук, доцент
Нерубаська Алла Олександрівна
(наукове звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
на тему: «Роль культурних стереотипів у формуванні
гендерних установок»

Виконала:

студентка групи ІН18-8-22-Б1Пс(4.0з)
(шифр групи)

Освітньої програми: «Психологія»

Спеціальності: 053 Психологія

(код і найменування спеціальності)

Осташ Надія Ярославівна

(прізвище та ініціали)

(підпис студента)

Керівник:

кандидат психологічних наук, доцент

Крюкова Марина Анатоліївна

(наукове звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

(підпис наукового керівника)

р.

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»

Одеський інститут

Кафедра загальнонаукових, соціальних та поведінкових дисциплін

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський) рівень

Спеціальності: 053 «Психологія»

Освітньої програми: «Психологія»

«Затверджую»

Завідувач кафедри

(підпис)

док. філ. наук, доцент **Нерубаська А.О.**

(вчене звання, науковий ступінь, ПІБ)

2026р.

Завдання

на кваліфікаційну роботу студента

Осташ Надії Ярославівни

(прізвище, ім'я, по батькові)

1.Тема кваліфікаційної роботи: «Роль культурних стереотипів у формуванні гендерних установок»

Керівник кваліфікаційної роботи: канд. псих. наук, доцент Крюкова М. А.

(посада, науковий ступінь, вчене звання)

Строк подання студентом кваліфікаційної роботи на попередній захист: Травень
бр.

3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи (рекомендовані науковим керівником та відповідним методичним забезпеченням /окремі аспекти роботи, обсяги роботи
Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, які поділені на підрозділи, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел (51 найменувань). Загальний обсяг роботи – 86 друкованих сторінок, обсяг основної частини роботи складає 70 сторінок.

4. Необхідний графічний та аналітичний матеріал за темою дослідження: .
Кваліфікаційна робота містить 3 таблиці

5. Календарний план виконання кваліфікаційної роботи

№ з/п	Назва етапів виконання кваліфікаційної роботи	Строки виконання		Примітка
		Планові	Фактичні	
	Збір та опрацювання наукових джерел	Листопад	Листопад	
	Написання вступу	Грудень	Грудень	
	Розділ 1. Теоретичні засади дослідження культурних стереотипів і гендерних установок	Грудень	Грудень	
	Розділ 2. Емпіричне дослідження впливу культурних стереотипів на гендерні установи	Січень	Січень	

№ з/п	Назва етапів виконання кваліфікаційної роботи	Строки виконання		Примітка
		Планові	Фактичні	
	Розділ 3. Шляхи зниження впливу культурних стереотипів на гендерні установи	Березень	Березень	
	Висновки	Квітень	Квітень	
	Оформлення списку використаних джерел	Квітень	Квітень	
	Подання роботи на перевірку керівнику	Квітень	Квітень	
	Попередній захист кваліфікаційної роботи	Травень	Травень	

АНОТАЦІЯ

Осташ Надія Ярославівна. «Гендерні установки у сучасному суспільстві під впливом культурних стереотипів» -Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» - Одеський інститут ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом». Одеса, 2026.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що в умовах трансформації сучасного суспільства гендерні установки особистості зазнають впливу культурних стереотипів, які відтворюються через сім'ю, освіту та медіа, що зумовлює необхідність їхнього наукового вивчення.

Мета роботи полягає у дослідженні особливостей формування гендерних установок та визначенні впливу культурних і соціальних стереотипів на сприйняття ролей чоловіка і жінки в сучасному суспільстві.

У роботі були використані такі **методи дослідження**: теоретичний аналіз наукової літератури, анкетування, методи описової статистики та узагальнення отриманих результатів.

Ключові слова: *гендер, стереотипи, соціалізація, установки, медіа, сім'я, освіта.*

ANNOTATION

Ostash Nadiia. "Gender attitudes in modern society under the influence of cultural stereotypes" - It's Manuscript.

Diploma's work in obtaining the educational qualification of " bachelor's " Odesa Institute PJSC «Institution of higher education «Interregional Academy of

e **The urgency** of the research topic lies in the fact that under the conditions of transformation of modern society, individuals' gender attitudes are influenced by cultural stereotypes reproduced through family, education, and media, which determines the necessity of their scientific study.

n **The purpose of the work** is to investigate the features of gender attitude formation and to determine the influence of cultural and social stereotypes on the perception of roles of men and women in modern society.

l In this work, the following **methods of research** were used: theoretical analysis of scientific literature, questionnaire survey, methods of descriptive statistics, and generalization of obtained results.

a

Keywords: *gender, stereotypes, socialization, attitudes, media, family, education.*

a

g

e

m

e

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНИХ СТЕРЕОТИПІВ І ГЕНДЕРНИХ УСТАНОВОК.....	10
1.1. Поняття гендерних установок у психологічній науці.....	10
1.2. Культурні стереотипи як соціально-психологічний феномен.....	16
1.3. Механізми формування гендерних установок та роль соціальних інститутів у їх трансляції (сім'я, освіта, медіа).....	20
Висновки до першого розділу.....	26
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ КУЛЬТУРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ГЕНДЕРНІ УСТАНОВИ.....	27
2.1. Організація та методологія дослідження.....	27
2.2. Опис інструментарію дослідження (анкета).....	28
2.3. Аналіз результатів анкетування.....	33
2.4. Інтерпретація отриманих результатів.....	49
Висновки до другого розділу.....	52
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ЗНИЖЕННЯ ВПЛИВУ КУЛЬТУРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ГЕНДЕРНІ УСТАНОВИ.....	53
3.1. Освітні та медійні підходи до формування гендерної рівності.....	53
3.2. Психологічні методи формування критичного мислення щодо гендерних ролей.....	55
3.3. Практичні рекомендації для суспільства та освітнього середовища.....	58
Висновки до третього розділу.....	70
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74
ДОДАТКИ.....	78

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасному світі, що характеризується активними процесами глобалізації, соціальних трансформацій і переосмисленням традиційних цінностей, питання гендерних установок набуває особливої ваги. Гендерні уявлення формують не лише систему особистісних орієнтацій, а й соціальні ролі, очікування та моделі поведінки. Одним із найвагоміших чинників, які впливають на становлення гендерних установок, є культурні стереотипи - усталені уявлення, що визначають, якими «повинні» бути чоловіки й жінки, які функції вони мають виконувати в суспільстві та сім'ї, які риси вважаються прийнятними чи бажаними для кожної статі.

Проблема культурних стереотипів має міждисциплінарний характер і досліджується у межах соціальної психології, культурології, антропології, соціології, гендерних студій. У психологічному контексті культурні стереотипи розглядаються як когнітивні схеми, що впливають на процес сприйняття, оцінювання та взаємодії між людьми. Вони можуть бути як чинником соціальної стабільності, так і джерелом упереджень і дискримінаційних практик.

В українському суспільстві, де останні десятиліття супроводжуються суттєвими соціокультурними змінами, тема формування гендерних установок набуває особливої актуальності. Відхід від патріархальних моделей до демократичних і рівноправних стосунків між статями відбувається нерівномірно та часто супроводжується внутрішніми суперечностями. З одного боку, суспільна свідомість відкривається до нових моделей гендерних ролей, з іншого - культурні стереотипи, що мають глибоке історичне коріння, продовжують визначати поведінкові норми, виховні практики та очікування щодо чоловіків і жінок.

У сучасному суспільстві спостерігається активний процес переосмислення традиційних уявлень про роль чоловіка та жінки. З одного боку, ідеї гендерної

рівності активно підтримуються у сфері освіти, політики, трудових відносин, а з іншого - значна частина населення продовжує керуватися культурними стереотипами, сформованими в попередні епохи. Така суперечність між соціальними змінами та збереженням традиційних уявлень створює напруження у формуванні гендерних установок особистості.

Згідно з даними соціологічних опитувань, проведених Київським міжнародним інститутом соціології (2024), понад 58% українців вважають, що головне завдання жінки - догляд за сім'єю, тоді як 45% респондентів переконані, що чоловік повинен бути основним годувальником родини. Ці показники свідчать про те, що культурні стереотипи продовжують істотно впливати на систему цінностей та соціальні ролі, попри зростання рівня освіти й розвиток демократичних інститутів.

У європейському контексті ситуація виглядає подібно: за результатами дослідження Євростату (2023), жінки в середньому отримують на 12,7% нижчу заробітну плату, ніж чоловіки, що демонструє збереження гендерних асиметрій навіть у країнах із високими стандартами прав людини. Таким чином, можна говорити про глобальну проблему, яка полягає у впливі культурних стереотипів на формування установок, що визначають соціальну поведінку, кар'єрні орієнтації та самооцінку людини.

Критичний аналіз сучасних тенденцій свідчить, що однією з основних причин гендерної нерівності є неформальні норми й установки, засвоєні в процесі соціалізації. Вони часто передаються через сім'ю, систему освіти, засоби масової інформації та культурні традиції. Подолання цього впливу можливе лише через усвідомлення ролі культурних стереотипів у формуванні гендерної свідомості та розвиток критичного мислення в молодого покоління.

Отже, актуальність теми полягає в необхідності наукового вивчення механізмів впливу культурних стереотипів на гендерні установки, а також у пошуку ефективних шляхів їх трансформації з метою формування гендерно рівноправного, толерантного суспільства.

У зарубіжній науці суттєвий внесок у дослідження гендерних стереотипів зробили С. Бем, К. Гілліган, Т. Іглі, Дж. Басс, Ш. Ліппман, Дж. Вільямс, які розглядали гендер як соціальну конструкцію, що формується під впливом культурних і соціальних чинників. У вітчизняній психології питання гендерних установок висвітлювалися у працях Т. Говорун, О. Кікінежді, Н. Чепелевої, І. Кон, Л. Ставицької, де акцент робився на ролі соціалізації, сімейного виховання та мас-медіа у формуванні гендерних ролей. Проте недостатньо дослідженим залишається безпосередній механізм взаємодії між культурними стереотипами та психологічними установками особистості, що зумовлює наукову новизну обраної теми.

Мета дослідження – комплексно проаналізувати роль культурних стереотипів у формуванні гендерних установок особистості, з'ясувати психологічні механізми їх впливу, виявити особливості сприйняття гендерних ролей у різних вікових групах та визначити можливі шляхи подолання впливу стереотипів у сучасному суспільстві.

Завдання дослідження:

проаналізувати теоретичні підходи до вивчення культурних стереотипів і гендерних установок у психологічній науці.

визначити специфіку гендерних установок та чинники, що впливають на їх становлення.

ослідити зв'язок між рівнем культурної ідентичності особистості та схильністю до сприйняття гендерних стереотипів.

озробити практичні рекомендації щодо формування критичного ставлення до гендерних стереотипів і розвитку гендерної толерантності.

Об'єкт дослідження – процес формування гендерних установок особистості.

Предмет дослідження – вплив культурних стереотипів на формування гендерних установок.

Методи дослідження.

У роботі застосовуються теоретичні методи (аналіз, узагальнення, систематизація наукових джерел з психології, соціології, культурології), а також емпіричні (анкетування, опитування, тестування, порівняльний аналіз, статистична обробка результатів). Для емпіричної частини передбачається використання психодіагностичних методик вивчення гендерних установок та соціальних стереотипів (наприклад, «Шкала гендерних ролей» С. Бем, методика діагностики маскулінності–фемінності, опитувальник гендерних установок, методика виявлення гендерних стереотипів у дітей і підлітків, а також анкетування та стандартизовані опитувальники для дослідження гендерних уявлень у дорослих). Додатково застосовуються методи спостереження, аналізу продуктів діяльності та контент-аналізу медіа й навчальних матеріалів.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання в освітньому процесі, при підготовці програм гендерного виховання, у діяльності психологів, соціальних педагогів, HR-фахівців і консультантів. Розроблені рекомендації можуть бути застосовані для профілактики гендерних упереджень, підвищення рівня гендерної культури та розвитку толерантного соціального середовища.

Експериментальна база дослідження – студенти та молодь віком від 18 до 70 років (100 осіб), які навчаються у вищих навчальних закладах або працюють. Такий широкий віковий і соціальний діапазон респондентів дозволяє простежити відмінності у сприйнятті культурних стереотипів та гендерних установок залежно від життєвого досвіду та соціальної активності.

Структура кваліфікаційної роботи зумовлена сформульованою метою та визначена послідовністю вирішення основних завдань дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, а також списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг тексту становить 86 сторінок. Основний зміст викладено на 70 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНИХ СТЕРЕОТИПІВ І ГЕНДЕРНИХ УСТАНОВОК

1.1. Поняття гендерних установок у психологічній науці

У сучасній психологічній науці поняття гендерних установок займає важливе місце у дослідженні соціальної поведінки особистості. Це пов'язано з тим, що уявлення про ролі жінки і чоловіка формуються не лише на рівні індивідуального досвіду, але й під впливом суспільних норм, культурних традицій та соціальних очікувань.

У загальному розумінні гендерні установки можна визначити як відносно стійку систему уявлень, оцінок і готовності до певної поведінки щодо ролей чоловіків і жінок у суспільстві. Вони відображають те, як людина сприймає “нормальну” або “прийнятну” поведінку для представників різних статей, а також визначають її власні очікування та реакції у відповідних соціальних ситуаціях. Як зазначає Т. Марценюк, гендерні установки формуються під впливом соціального середовища і відображають панівні у суспільстві уявлення про “жіноче” та “чоловіче” [37].

Важливо підкреслити, що гендерні установки не є вродженими, а формуються у процесі соціалізації особистості. Починаючи з раннього дитинства, людина засвоює певні моделі поведінки через взаємодію з батьками, освітнім середовищем та ширшим соціальним оточенням. У цьому контексті значну роль відіграють процеси наслідування, підкріплення та ідентифікації, завдяки яким дитина поступово засвоює гендерні норми та очікування.

З точки зору соціальної психології, гендерні установки розглядаються як складне багатокomпонентне утворення, яке формується в процесі соціалізації та відображає систему уявлень, оцінок і поведінкових готовностей особистості

щодо ролей жінок і чоловіків у суспільстві. Найбільш поширеним є підхід, згідно з яким гендерні установки мають трьохкомпонентну структуру, що включає когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти [21,29].

Перший компонент - когнітивний - охоплює знання, переконання та уявлення особистості про те, якими мають бути «жіночі» та «чоловічі» ролі. Він формується під впливом сім'ї, освіти, культурного середовища, а також сучасних медіа. На цьому рівні закріплюються стереотипні уявлення, наприклад щодо «традиційних» обов'язків у сім'ї, професійних уподобань або очікуваних моделей поведінки.

Другий компонент - емоційний - відображає ставлення індивіда до гендерних ролей, тобто рівень їхнього схвалення, прийняття або заперечення. Він пов'язаний із внутрішніми переживаннями, ціннісними орієнтаціями та емоційною реакцією на порушення або дотримання соціальних очікувань. Наприклад, одна й та сама ситуація (жінка в керівній ролі або чоловік у декретній відпустці) може викликати різні емоційні реакції залежно від того, наскільки глибоко в особистості закріплені традиційні або сучасні уявлення про гендер.

Третій компонент - поведінковий - проявляється у реальних діях та готовності особистості діяти відповідно до засвоєних установок. Він визначає, як саме людина поводить себе у повсякденному житті: у сімейних відносинах, професійній сфері або соціальній взаємодії. Навіть за умови наявності прогресивних поглядів на рівність, поведінковий компонент може залишатися частково консервативним, оскільки він тісно пов'язаний із соціальними нормами середовища, в якому перебуває індивід.

Взаємодія цих трьох компонентів пояснює, чому в сучасному суспільстві нерідко спостерігається розбіжність між декларованими переконаннями та фактичною поведінкою людей. Так, особа може раціонально підтримувати ідеї гендерної рівності (когнітивний рівень), позитивно ставитися до них (емоційний рівень), але водночас у реальних життєвих ситуаціях частково

відтворювати традиційні моделі поведінки, засвоєні в дитинстві або закріплені соціальним оточенням (поведінковий рівень) [36].

Науковці також підкреслюють, що гендерні установки тісно пов'язані з соціальними стереотипами. Зокрема, відповідно до теорії соціальних ролей, запропонованої А. Іглі, уявлення про “чоловіче” і “жіноче” формуються на основі історично закріпленого розподілу праці та соціальних функцій. Це означає, що гендерні установки не лише відображають реальність, але й самі впливають на її відтворення, підтримуючи певні моделі поведінки у суспільстві [8].

Водночас у сучасних дослідженнях все частіше підкреслюється динамічний характер гендерних установок. Вони можуть змінюватися під впливом соціальних трансформацій, розвитку освіти, глобалізації та медіа. Як зазначають дослідники, у сучасному суспільстві спостерігається тенденція до послаблення жорстких гендерних ролей та формування більш гнучких моделей поведінки. Однак цей процес є нерівномірним і залежить від культурного контексту, віку, рівня освіти та інших факторів [17].

Окремої уваги заслуговує питання впливу гендерних установок на поведінку особистості. Вони можуть визначати вибір професії, стиль спілкування, розподіл ролей у сім'ї та навіть рівень самореалізації. Наприклад, стійкі уявлення про “чоловічі” та “жіночі” професії можуть обмежувати можливості індивіда та впливати на його життєві рішення. У цьому контексті гендерні установки виступають не лише як відображення соціальної реальності, але й як фактор, що безпосередньо впливає на неї [6].

Поняття гендерних установок у психологічній науці доцільно розглядати не лише з позиції сучасних теоретичних підходів, але й у контексті історичного розвитку суспільних уявлень про ролі жінок і чоловіків. Історичний аналіз дозволяє простежити, яким чином формувалися традиційні моделі поведінки, як вони закріплювалися у суспільній свідомості та як трансформувалися під впливом соціально-культурних змін [30].

Упродовж тривалого історичного періоду ролі жінки та чоловіка визначалися передусім потребами виживання суспільства та економічними умовами життя. У первісних і ранніх традиційних спільнотах розподіл обов'язків здебільшого ґрунтувався на фізичних можливостях та функціональному поділі праці. Чоловіки частіше виконували діяльність, пов'язану із полюванням, захистом території, забезпеченням сім'ї ресурсами та участю у прийнятті рішень на рівні громади. Жінки, у свою чергу, зосереджувалися на веденні домашнього господарства, догляді за дітьми, приготуванні їжі та підтриманні внутрішньосімейного побуту [15].

З часом такий поділ почав сприйматися не лише як практична необхідність, а як соціальна норма, що закріплювалася звичаями, традиціями, релігійними уявленнями та культурними цінностями. Саме в цей період починають формуватися стійкі уявлення про «типово чоловічі» та «типово жіночі» ролі, які передавалися з покоління в покоління та ставали основою подальшої соціалізації.

У період розвитку аграрного та згодом індустріального суспільства гендерний розподіл ролей набув ще більш структурованого характеру. Чоловік традиційно сприймався як основний годувальник сім'ї, носій влади та соціального статусу, тоді як жінці відводилася роль дружини, матері та берегині домашнього вогнища. Саме в цей час закріплюється модель патріархальної сім'ї, яка довгий час домінувала в більшості культур [9].

Особливо важливим етапом у зміні гендерних уявлень стало XX століття. Під впливом урбанізації, розвитку системи освіти, суспільно-політичних трансформацій та рухів за права жінок відбувається поступове розширення соціальних ролей жінки. Вона отримує доступ до освіти, професійної діяльності, політичного життя та громадської активності. Це суттєво вплинуло на переосмислення традиційних гендерних моделей [31].

У психологічній науці саме в цей період зростає інтерес до вивчення гендеру як соціально-психологічного феномену. Якщо раніше відмінності між

жінками та чоловіками пояснювалися переважно біологічними чинниками, то згодом дедалі більша увага почала приділятися впливу соціального середовища, виховання та культурних норм. Гендерні установки стали розглядатися як система уявлень, переконань та очікувань щодо поведінки, ролей і характеристик осіб залежно від їхньої статі.

На сучасному етапі суспільного розвитку гендерні ролі перестають бути жорстко фіксованими. Сьогодні все більше уваги приділяється принципам рівності, індивідуального вибору та особистісної самореалізації. Людина дедалі частіше розглядається не крізь призму статевої належності, а через її здібності, інтереси, професійні навички та особистісні якості [42].

Водночас, попри значний суспільний прогрес, історично сформовані гендерні уявлення продовжують впливати на сучасну свідомість. Їх можна простежити у сімейному вихованні, освітньому середовищі, медіапросторі та соціальних мережах. Наприклад, ще й сьогодні зберігаються стереотипи щодо «жіночих» і «чоловічих» професій, особливостей емоційного реагування або соціальних очікувань щодо сімейних ролей.

Разом з тим, у науковій літературі існують різні підходи до оцінки ролі гендерних установок, що відображає складність і багатовимірність цього феномену. Так, представники функціоналістського підходу, зокрема Т. Парсонс і Р. Бейлз, розглядали диференціацію гендерних ролей як елемент соціальної стабільності, який забезпечує впорядкованість сімейної системи та чіткий розподіл соціальних функцій. У межах сучасної соціальної психології подібну логіку частково розвивають дослідники соціально-рольового підходу, зокрема А. Іглі та Л. Карлі, які розглядають гендерні ролі як результат соціального розподілу функцій і як механізм забезпечення передбачуваності соціальної поведінки. У цьому ж контексті Дж. Плек аналізує чоловічі гендерні ролі як соціально сконструйовану систему очікувань, що регулює поведінку індивіда у суспільстві.

Водночас значна частина сучасних досліджень акцентує увагу на обмежувальному та нерівноправному характері гендерних установок. Зокрема, С. Бем у своїй теорії гендерних схем доводить, що стереотипізовані уявлення про «чоловіче» і «жіноче» формують когнітивні рамки сприйняття реальності, які впливають на самооцінку, професійні вибори та соціальні очікування індивідів. У свою чергу А. Іглі у соціально-рольовій теорії підкреслює, що гендерні стереотипи виникають як наслідок історичного розподілу соціальних ролей і закріплюються через спостережувані моделі поведінки в суспільстві.

Окремий внесок у розуміння гендерних установок зробили дослідники гендерної соціалізації, зокрема Дж. Екклс та А. Вігфілд, які у своїх працях наголошують, що очікування суспільства та значущого оточення безпосередньо впливають на формування мотивації, академічних і професійних виборів особистості. Це означає, що гендерні установки не лише відображають існуючі соціальні норми, але й активно відтворюють їх через поведінку індивідів.

У сучасній психологічній науці також активно досліджується феномен неусвідомлених гендерних установок, зокрема в роботах М. Банаджі та Е. Грінвальда, які довели, що навіть за умов свідомої підтримки принципів рівності люди можуть демонструвати автоматичні упередження, сформовані на основі культурного досвіду. Це пояснює, чому формально декларовані установки не завжди повністю збігаються з реальною поведінкою.

Аналіз наукових підходів дозволяє зробити висновок, що гендерні установки розглядаються як багаторівневий феномен, який одночасно виконує функції соціальної регуляції та може виступати механізмом відтворення нерівності. Саме така амбівалентність зумовлює інтерес дослідників до вивчення умов їх формування, змін та трансформації у сучасному суспільстві.

Їх дослідження дозволяє глибше проаналізувати процес соціалізації особистості, зрозуміти механізми формування та закріплення гендерних стереотипів, а також виявити чинники, що сприяють їх поступовому

переосмисленню. Особливого значення набуває вивчення того, як різні соціальні інститути взаємодіють між собою у процесі формування гендерних уявлень та яким чином це впливає на поведінкові стратегії індивідів у сучасному суспільстві.

1.2. Культурні стереотипи як соціально-психологічний феномен

У контексті дослідження гендерних установок особливу увагу слід приділити культурним стереотипам, оскільки саме вони виступають одним із ключових чинників формування уявлень про ролі чоловіків і жінок у суспільстві. Культурні стереотипи є невід'ємною частиною соціальної реальності, адже вони закріплюють певні узагальнені образи, норми та очікування, які передаються з покоління в покоління.

У науковій літературі культурні стереотипи визначаються як стійкі, спрощені та узагальнені уявлення про соціальні групи, що формуються під впливом історичних, соціальних і культурних чинників. Вони виконують важливу когнітивну функцію, оскільки дозволяють людині швидко орієнтуватися у складному соціальному середовищі, впорядковувати інформацію та зменшувати невизначеність у процесі сприйняття інших людей. Завдяки цьому стереотипи виступають своєрідними «схемами», які полегшують обробку великого обсягу соціальної інформації [4].

Водночас така спрощеність має і зворотний бік. Узагальнений характер стереотипів часто призводить до викривлення реальності, ігнорування індивідуальних особливостей та формування упередженого ставлення до представників певних груп. Як зазначає Р. Гілл, стереотипи є способом «економії мислення», однак саме ця когнітивна економія зумовлює схильність до поверхневих висновків і неточних оцінок. У результаті вони можуть закріплюватися у свідомості як стійкі переконання, що впливають на

сприйняття, інтерпретацію поведінки інших людей та прийняття рішень у соціальній взаємодії.

З точки зору соціальної психології, стереотипи виконують низку важливих функцій, які забезпечують як когнітивну організацію соціального досвіду, так і регуляцію поведінки індивіда у суспільстві. По-перше, вони виконують когнітивну функцію, допомагаючи структурувати інформацію про соціальний світ і спрощувати його сприйняття. Завдяки стереотипам людина може швидше орієнтуватися у взаємодії з іншими, формувати первинні очікування та прогнозувати можливу поведінку представників різних соціальних груп [10].

По-друге, стереотипи мають нормативну функцію, оскільки визначають межі соціально прийнятної поведінки. Вони задають певні «правила», яких, на думку суспільства, повинні дотримуватися індивіди залежно від їхньої соціальної належності, зокрема статі.

По-третє, стереотипи можуть виконувати захисну функцію, сприяючи збереженню стабільності соціальної системи та підтриманню звичного порядку речей. Вони допомагають уникати невизначеності, знижують рівень психологічної напруги та забезпечують відчуття передбачуваності соціального середовища. Однак саме ця функція часто має і негативні наслідки, оскільки сприяє консервації застарілих уявлень та опору змінам.

Крім того, дослідники також виділяють соціально-ідентифікаційну функцію стереотипів, яка полягає у формуванні відчуття належності до певної групи та протиставленні «своїх» і «чужих». Це може посилювати внутрішньогрупову згуртованість, але водночас сприяти виникненню упереджень і міжгрупової напруги.

Попри свою функціональну значущість, стереотипи мають амбівалентний характер. З одного боку, вони спрощують орієнтацію у соціальному світі, а з іншого - можуть закріплювати нерівність, обмежувати індивідуальний вибір і сприяти відтворенню дискримінаційних практик [23].

Особливістю культурних стереотипів є те, що вони формуються не лише на індивідуальному рівні, а й активно підтримуються суспільством через соціальні інститути. Зокрема, сім'я, освіта та медіа відіграють важливу роль у їх закріпленні та поширенні. Через повсякденну комунікацію, навчальні матеріали, рекламу та масову культуру людина постійно стикається з певними моделями “нормативної” поведінки, які поступово інтеріоризуються та стають частиною її світогляду.

У контексті гендеру культурні стереотипи проявляються у вигляді чітко визначених, соціально закріплених уявлень про «жіночі» та «чоловічі» якості, ролі й види діяльності. Вони формують своєрідні очікування щодо того, якою має бути поведінка представників різних статей у сімейній, професійній та суспільній сферах. Так, жінкам традиційно приписують емоційність, чутливість, турботливість і орієнтацію на міжособистісні стосунки, тоді як чоловікам - раціональність, незалежність, силу, рішучість і здатність до лідерства. Подібні уявлення часто подаються як «природні», хоча насправді вони є результатом тривалого соціально-культурного розвитку [35].

Важливо підкреслити, що такі стереотипи формуються ще на ранніх етапах соціалізації - у сім'ї, освітньому середовищі та через медіапростір. Вони закріплюються у вигляді стійких очікувань, які впливають на вибір інтересів, моделей поведінки та життєвих стратегій. Наприклад, дівчат частіше заохочують до діяльності, пов'язаної з доглядом, комунікацією чи творчістю, тоді як хлопців - до технічних, лідерських або фізично активних занять. У результаті це може обмежувати індивідуальний розвиток особистості та звужувати спектр можливостей самореалізації.

Як підкреслює С. Фіске, гендерні стереотипи мають глибоко вкорінений характер і можуть впливати на сприйняття та оцінювання людей навіть на неусвідомленому рівні. Вони проявляються у швидких автоматичних судженнях, які визначають, як ми інтерпретуємо поведінку інших, кому приписуємо певні якості або професійні здібності. Це може призводити до

виникнення упереджень у різних сферах життя, зокрема у професійній діяльності, освіті чи міжособистісних відносинах.

Важливо зазначити, що культурні стереотипи мають тенденцію до відтворення. Вони передаються через соціалізацію, закріплюються у мові, традиціях та культурних практиках. Саме тому навіть у сучасному суспільстві, яке декларує рівність, багато стереотипних уявлень продовжують існувати [31].

З іншого боку, наукові дослідження підкреслюють, що стереотипізація може мати деструктивні наслідки, оскільки сприяє формуванню упереджень, викривленню соціального сприйняття та відтворенню нерівності. Так, гендерні стереотипи можуть впливати на оцінку професійної компетентності: наприклад, у сфері управління або технічних спеціальностей жінки можуть недооцінюватися лише через асоціацію цих сфер із чоловічою роллю, тоді як емоційно-комунікативні професії частіше автоматично «закріплюються» за жінками. Це, у свою чергу, обмежує індивідуальну професійну реалізацію та підтримує структурну нерівність на ринку праці [2].

У межах соціально-психологічної науки дане явище розглядається через різні теоретичні підходи. Зокрема, Дж. Тернер у рамках теорії самокатегоризації пояснює формування стереотипів як результат когнітивного процесу групового узагальнення, коли індивід сприймає себе та інших через призму соціальних категорій. У свою чергу, П. Бурдьє у концепції символічного насильства підкреслює, що культурні уявлення можуть непомітно відтворювати соціальну ієрархію, легітимізуючи нерівний розподіл ресурсів і можливостей між групами. Додатково С. Фіске у моделі змісту стереотипів показує, що стереотипи часто поєднують два виміри - теплоту та компетентність, що пояснює, чому різні соціальні групи оцінюються неоднаково навіть за відсутності об'єктивних підстав.

1.3. Механізми формування гендерних установок та роль соціальних інститутів у їх трансляції (сім'я, освіта, медіа)

Формування гендерних установок є складним і багаторівневим процесом, який відбувається під впливом різноманітних соціально-психологічних механізмів.

Одним із ключових механізмів формування гендерних установок є соціалізація, яка включає процес засвоєння норм, цінностей і правил поведінки, прийнятих у суспільстві. У рамках гендерної соціалізації індивід поступово опановує уявлення про те, якою має бути поведінка чоловіка і жінки.

Як підкреслюють дослідники соціалізації та розвитку особистості, зокрема Л. Кольберг, А. Бандура, У. Бронфенбреннер та Ж. Піаже, цей процес починається з раннього дитинства і триває протягом усього життя, зазнаючи системного впливу різних соціальних факторів. У межах когнітивно-розвиткового підходу Л. Кольберг наголошував, що розуміння гендерних ролей формується поступово відповідно до етапів когнітивного розвитку дитини: спочатку як просте засвоєння соціальних категорій, а згодом як більш усвідомлене й стабільне уявлення про сталість гендерної ідентичності.

Значний внесок у розуміння впливу середовища зробив У. Бронфенбреннер, який у межах екологічної теорії розвитку особистості показав, що формування гендерних установок відбувається не лише на рівні сім'ї (мікросистема), але й під впливом школи, однолітків, медіа та ширших соціокультурних і економічних умов (екзо- та макросистема).

Ж. Піаже, досліджуючи когнітивний розвиток дитини, також зазначав, що формування соціальних уявлень пов'язане з розвитком мислення, здатності до узагальнення та логічного структурування інформації. Це означає, що дитина не просто пасивно засвоює норми, а активно конструює власне розуміння соціальної реальності.

Додатково сучасні дослідження соціалізації (наприклад, роботи С. Бем та Р. Сіглер, хоча не єдині в цій галузі) підкреслюють, що гендерні схеми формуються дуже рано і надалі впливають на сприйняття інформації, вибір поведінкових стратегій та професійні орієнтації.

Формування гендерних установок є тривалим, багаторівневим процесом, який починається в дитинстві та підтримується протягом життя через взаємодію когнітивних механізмів і соціального середовища [14].

Важливу роль у цьому процесі відіграє механізм наслідування, який розглядається в межах теорії соціального навчання як один із ключових способів засвоєння соціальної поведінки. Дитина не лише пасивно спостерігає за дорослими, але й активно інтерпретує їхні дії, емоційні реакції та соціальні ролі, формуючи на цій основі власні поведінкові моделі [39].

Саме через спостереження за моделями поведінки у сім'ї формуються первинні уявлення про гендерні ролі, які надалі стають основою для більш складних когнітивних схем. Важливим є не лише пряме навчання, але й непрямі сигнали, які дитина отримує через повсякденну взаємодію: хто приймає рішення в сім'ї, як розподіляються обов'язки, хто виконує емоційно-турботливі функції, а хто - інструментально-практичні.

Наприклад, традиційний розподіл обов'язків між батьками, коли мати переважно виконує роль емоційної підтримки та догляду, а батько асоціюється з функцією забезпечення та авторитету, може закріплювати у дитини уявлення про «жіночі» та «чоловічі» соціальні ролі.

Крім того, важливо враховувати, що діти схильні до селективного наслідування: вони більш активно копіюють ті моделі поведінки, які отримують позитивне підкріплення або соціальне схвалення. Якщо певні гендерно-типізовані дії винагороджуються або вважаються «правильними», вони закріплюються значно швидше [26].

Іншим суттєвим механізмом соціалізації є підкріплення, яке полягає у формуванні поведінкових реакцій через систему соціальної оцінки - схвалення

або несхвалення дій дитини з боку оточення. У межах соціально-психологічних підходів цей процес розглядається як один із ключових способів закріплення нормативної поведінки, оскільки саме через реакції значущих дорослих дитина навчається розрізняти соціально прийнятні та неприйнятні моделі дій [13].

У контексті гендерної соціалізації підкріплення проявляється у тому, що поведінка, яка відповідає усталеним уявленням про «чоловіче» або «жіноче», частіше отримує позитивну оцінку та підтримку. Це може виражатися у похвалі, заохоченні або підвищеній увазі до дитини. Наприклад, прояви активності, самостійності та рішучості у хлопчиків або турботливості й емоційної чутливості у дівчаток нерідко сприймаються як очікувані та соціально бажані.

У результаті підкріплення виконує регулятивну функцію, спрямовуючи розвиток поведінки у бік соціально схвалених зразків. Через багаторазове повторення таких ситуацій зовнішні оцінки поступово трансформуються у внутрішні критерії самоконтролю, що сприяє формуванню стабільних гендерних установок і закріпленню відповідних моделей поведінки в довготривалій перспективі.

Окрім цього, важливим механізмом гендерної соціалізації є ідентифікація, яка полягає в емоційно-когнітивному ототожненні індивіда з представниками певної статі, насамперед зі значущими дорослими або референтними моделями поведінки. У межах психоаналітичних і соціально-психологічних підходів цей процес розглядається як один із ключових етапів формування особистісної та гендерної ідентичності, оскільки саме через нього відбувається засвоєння не лише зовнішніх моделей поведінки, а й внутрішніх установок, цінностей і способів самосприйняття [18].

У процесі ідентифікації дитина не просто копіює окремі дії дорослих, а інтегрує їх у власну систему уявлень про себе. Значну роль у цьому відіграє емоційний зв'язок із батьками або іншими значущими особами, що забезпечує

глибше засвоєння соціальних ролей. Наприклад, дитина може несвідомо переймати не лише поведінкові патерни матері чи батька, а й їхні установки щодо праці, взаємин, способів вирішення конфліктів та самопрезентації у соціальному середовищі.

У результаті такого процесу формується уявлення про власну гендерну роль, яке поступово стає частиною «Я-концепції» особистості. Це безпосередньо впливає на самооцінку, оскільки відповідність або невідповідність засвоєним гендерним нормам може підвищувати або знижувати рівень самоприйняття. Крім того, ідентифікація визначає поведінкові стратегії індивіда, зокрема вибір моделей взаємодії, стилю комунікації та соціальних ролей у дорослому житті.

Сім'я є первинним і найбільш впливовим інститутом соціалізації, оскільки саме в її межах відбувається перше системне засвоєння соціальних норм, цінностей і моделей поведінки. У ранньому дитинстві сімейне середовище виступає основним джерелом інформації про соціальну реальність, а також простором, де дитина вперше стикається з гендерними нормами та очікуваннями, які часто сприймаються як «природні» та безальтернативні [7].

Як зазначають дослідники сімейної соціалізації та розвитку особистості, зокрема У. Бронфенбреннер, Д. Баумрінд та М. Мід, саме сімейні моделі мають довготривалий вплив, оскільки вони інтеріоризуються у ранньому віці та стають частиною базової структури особистості. Надалі ці засвоєні патерни часто відтворюються у дорослому житті - у партнерських стосунках, професійній поведінці та власному стилі виховання дітей, навіть якщо людина не усвідомлює їхнього походження.

Освіта також відіграє суттєву роль у формуванні гендерних установок, оскільки є одним із ключових інститутів вторинної соціалізації, де відбувається систематичне засвоєння соціальних норм, цінностей і моделей поведінки. Школа виконує не лише функцію передачі знань, але й виступає

простором соціального навчання, у якому формуються уявлення про допустиму поведінку, соціальні ролі та статусні очікування.

Одночасно освітнє середовище має потенціал не лише відтворювати, але й трансформувати існуючі стереотипи. Запровадження гендерно чутливого підходу до навчання, який передбачає рівне представлення жінок і чоловіків у навчальних матеріалах, підтримку індивідуальних здібностей учнів незалежно від статі та уникнення стереотипних очікувань, сприяє формуванню більш гнучких і рівноправних уявлень про гендерні ролі. Як зазначається у звітах OECD, такі підходи позитивно впливають на зниження гендерних розривів в освіті та розширюють професійні та життєві можливості молоді [44].

Особливе місце у сучасному суспільстві займають медіа, які стали одним із найпотужніших інструментів впливу на формування свідомості людини та її соціальних уявлень. Умови інформаційного суспільства значно розширили обсяг і швидкість поширення інформації, що призвело до того, що медіаконтент фактично супроводжує людину на всіх етапах її соціального життя - від раннього дитинства до дорослого віку. Через рекламу, фільми, телебачення, новинні ресурси, соціальні мережі та інші канали масової комунікації транслуються певні образи, сценарії поведінки та соціальні ролі, які можуть як закріплювати традиційні стереотипи, так і сприяти їх поступовій трансформації.

Медіа виконують не лише інформативну, але й нормативно-орієнтуючу функцію, формуючи уявлення про те, що вважається соціально прийнятним, успішним або бажаним. Наприклад, у масовій культурі часто відтворюються стандартизовані гендерні образи: чоловіки зображуються як активні, домінантні та орієнтовані на досягнення, тоді як жінки - як емоційні, зовнішньо привабливі або зосереджені на сімейних ролях. Такі повторювані образи поступово формують у глядачів когнітивні схеми, які впливають на сприйняття соціальної реальності та очікування щодо власної поведінки.

Особливо значний вплив мають соціальні мережі, де відбувається не лише споживання контенту, але й активна взаємодія з ним. Алгоритмічні механізми відбору інформації можуть підсилювати ефект «інформаційних бульбашок», у яких користувач постійно стикається з подібними за змістом повідомленнями, що ще більше закріплює певні уявлення та стереотипи. Крім того, інфлюенсери та блогери виступають сучасними референтними моделями, які безпосередньо впливають на формування стилю життя, цінностей та гендерних ролей аудиторії [34].

Водночас медіа можуть відігравати і конструктивну роль у зміні суспільних уявлень. Як зазначає UNESCO у своїх аналітичних матеріалах щодо гендеру та медіа, засоби масової інформації мають значний потенціал впливу як на формування, так і на трансформацію гендерних норм у суспільстві, причому цей вплив може здійснюватися як на свідомому рівні (через раціональне сприйняття інформації), так і на підсвідомому - через повторювані візуальні та наративні образи.

Медіа є складним і багаторівневим інститутом соціалізації, який одночасно може підтримувати існуючі стереотипні уявлення та виступати інструментом їх критичного переосмислення і поступового подолання.

Теж важливо підкреслити, що вплив соціальних інститутів на формування гендерних установок не є однозначним і лінійним процесом. Сучасне суспільство характеризується динамічними змінами у сфері культури, економіки та соціальних відносин, що зумовлює поступове переосмислення традиційних гендерних ролей. Зокрема, зростання рівня освіти, участі жінок у професійній сфері, розвиток рівноправних партнерських моделей у сім'ї та поширення інклюзивних цінностей сприяють трансформації усталених уявлень про «чоловіче» і «жіноче» [16].

Сім'я закладає первинні моделі гендерної взаємодії та формує базові уявлення про ролі й поведінкові очікування. Освітнє середовище розширює ці уявлення, структуруючи їх у більш системні соціальні знання та забезпечуючи

їхнє закріплення через формальні й неформальні практики. Медіа, у свою чергу, значно розширюють простір соціалізації, надаючи різноманітні - як традиційні, так і альтернативні - моделі поведінки, які можуть або підтримувати існуючі стереотипи, або ставити їх під сумнів[4].

Висновки до першого розділу

У першому розділі було проаналізовано теоретичні підходи до вивчення культурних стереотипів та гендерних установок у психологічній науці. Встановлено, що проблема гендерних стереотипів є міждисциплінарною та розглядається в межах соціальної, когнітивної та культурної психології, а також соціології та гендерних студій. Показано, що різні наукові підходи (зокрема теорія соціальних ролей, теорія соціального навчання та когнітивні концепції стереотипізації) по-різному пояснюють механізми формування гендерних уявлень, однак спільним для них є визнання значного впливу соціального середовища на їх формування.

Досліджено психологічну природу гендерних стереотипів і встановлено, що вони функціонують як стійкі когнітивні схеми, які спрощують сприйняття соціальної реальності, але водночас можуть призводити до упередженого оцінювання ролей чоловіків і жінок. Виявлено, що ключовими механізмами їх формування є соціалізація, наслідування, закріплення через культурні норми та повторювані моделі поведінки, що транслуються через сім'ю, освіту та медіа.

Окремо визначено специфіку гендерних установок як складових соціальних установок особистості, що включають когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти. Проаналізовано чинники їх формування, серед яких провідними є сім'я, культурне середовище, система освіти та медіапростір. Показано, що саме взаємодія цих факторів визначає ступінь стійкості або трансформації гендерних уявлень у сучасному суспільстві

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ КУЛЬТУРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ГЕНДЕРНІ УСТАНОВИ

2.1. Організація та методологія дослідження

Емпіричне дослідження було проведене з метою вивчення впливу культурних та гендерних стереотипів на сприйняття ролі жінки і чоловіка в сучасному суспільстві. Основним завданням дослідження було визначення рівня поширеності гендерних стереотипів серед респондентів, а також аналіз їхніх уявлень про розподіл соціальних ролей і вплив культурних чинників на формування відповідних установок.

У дослідженні взяли участь 100 респондентів (50 жінок і 50 чоловіків) віком від 18 до 75 років. Такий широкий віковий діапазон дозволяє проаналізувати особливості сприйняття гендерних ролей представниками різних поколінь. Участь в опитуванні була добровільною та анонімною, що сприяло отриманню більш щирих і достовірних відповідей (див. Додаток В).

Як основний метод дослідження було обрано анкетування. Даний метод дозволяє ефективно зібрати інформацію про погляди, установки та особистий досвід респондентів щодо гендерних ролей і культурних стереотипів. Анкетування також забезпечує можливість подальшого кількісного аналізу отриманих даних та їх узагальнення.

Інструментом дослідження виступила авторська анкета, яка складається з 20 питань і охоплює кілька змістових блоків. Питання анкети спрямовані на виявлення ставлення респондентів до гендерних ролей, визначення впливу культурних факторів, а також дослідження особистого досвіду взаємодії з гендерними стереотипами. У структурі анкети поєднано закриті питання з фіксованими варіантами відповідей, питання з можливістю вибору кількох варіантів, а також питання, що передбачають оцінку власної позиції.

Обробка результатів дослідження здійснювалася шляхом підрахунку частоти вибору кожного варіанта відповіді та визначення їх відсоткового співвідношення. Такий підхід дозволяє виявити основні тенденції у відповідях респондентів і провести аналіз отриманих даних. Для наочності результати дослідження доцільно представити у вигляді таблиці (див. Додаток Б).

2.2. Опис інструментарію дослідження (анкети)

Інструментом емпіричного дослідження виступила авторська анкета, розроблена відповідно до мети роботи - вивчення впливу культурних та гендерних стереотипів на сприйняття ролі жінки і чоловіка в сучасному суспільстві. Анкета є структурованим діагностичним інструментом, що дозволяє отримати систематизовану інформацію про уявлення, установки, оцінки та особистий досвід респондентів щодо гендерних ролей і культурних норм (див. Додаток А)

Вибір анкетування як основного методу збору емпіричних даних зумовлений його методологічними перевагами. Насамперед, анкетування дозволяє охопити відносно велику кількість респондентів у стислі терміни, що є важливим для забезпечення репрезентативності отриманих результатів. Крім того, цей метод забезпечує стандартизацію запитань, що дає змогу порівнювати відповіді різних учасників дослідження та здійснювати їх подальший кількісний та якісний аналіз [5].

Ще однією важливою перевагою анкетування є можливість отримання інформації про суб'єктивні уявлення та установки респондентів, які не завжди можуть бути безпосередньо спостережувані. У контексті дослідження гендерних стереотипів це є особливо значущим, оскільки значна частина таких установок має латентний, неусвідомлений характер і проявляється у

відповідях на запитання про життєві ситуації, оцінки соціальних ролей та особистий досвід.

Окрім цього, використання анкетування забезпечує відносну анонімність респондентів, що сприяє більш відкритим і щирим відповідям, особливо у питаннях, які стосуються соціально чутливих тем, таких як гендерні ролі, стереотипи чи особисті переконання. Це підвищує достовірність отриманих даних і зменшує вплив соціально бажаних відповідей.

Загалом анкета складається з 20 питань, які об'єднані у чотири логічно взаємопов'язані тематичні блоки. Така структура забезпечує комплексний і системний підхід до дослідження проблеми, дозволяючи охопити різні рівні її прояву - від загальних соціально-демографічних характеристик респондентів до їхніх індивідуальних уявлень, установок та особистого досвіду, пов'язаного з гендерними ролями.

Розподіл питань на тематичні блоки дає змогу не лише отримати фрагментарні дані, а й простежити взаємозв'язок між різними аспектами досліджуваного явища. Зокрема, така структура сприяє виявленню того, як соціальні характеристики (вік, соціальне середовище) можуть корелювати з особливостями сприйняття гендерних ролей та ступенем інтеріоризації культурних стереотипів.

Крім того, логічна послідовність блоків допомагає поступово занурювати респондента в тематику дослідження: від більш нейтральних і загальних питань до більш особистісних і рефлексивних. Це знижує ризик поверхневих або соціально бажаних відповідей, оскільки дозволяє поступово формувати контекст для більш усвідомленого осмислення власних поглядів.

Перший блок - «Загальні відомості» - спрямований на збір базової соціально-демографічної інформації про респондентів, яка є необхідною для подальшої інтерпретації результатів дослідження. До нього входять питання щодо статі, віку, а також основних джерел отримання інформації, які

респондент використовує у повсякденному житті (наприклад, соціальні мережі, телебачення, освітні ресурси тощо) (див. Додаток А).

Крім того, дані цього блоку виконують важливу методологічну функцію, оскільки дозволяють у подальшому здійснювати порівняльний аналіз між різними групами респондентів. Це дає змогу виявити можливі закономірності та відмінності у формуванні гендерних установок залежно від соціально-демографічних характеристик, а також підвищує загальну валідність і наукову обґрунтованість отриманих результатів.

Другий блок - «Сприйняття гендерних ролей» - є центральним у структурі анкети, оскільки саме він безпосередньо спрямований на дослідження змістовного ядра проблеми, а саме - особливостей уявлень респондентів щодо ролей чоловіків і жінок у сучасному суспільстві. У цьому блоці фіксується, наскільки респонденти орієнтуються на традиційні або ж більш сучасні, рівноправні моделі гендерної взаємодії, а також якою мірою ці уявлення є стійкими або варіативними.

Зміст питань охоплює кілька ключових аспектів соціального життя: розподіл ролей у сім'ї, ставлення до лідерства та прийняття рішень у партнерських стосунках, розподіл фінансових і побутових обов'язків, а також оцінку професійної реалізації чоловіків і жінок у різних сферах діяльності. Такий підхід дозволяє розглядати гендерні установки не ізольовано, а в контексті конкретних життєвих ситуацій, у яких вони проявляються найбільш виразно.

Важливо також зазначити, що використання переважно закритої форми запитань забезпечує стандартизацію відповідей, що є необхідною умовою для подальшої статистичної обробки даних. Респонденти обирають один або кілька варіантів із запропонованих, що знижує варіативність інтерпретацій і підвищує порівнюваність результатів між різними групами. Водночас така форма дозволяє виявити домінуючі тенденції у сприйнятті гендерних ролей у вибірці [41].

Третій блок - «Культурні впливи та установки» - спрямований на поглиблене дослідження ролі соціокультурного середовища у формуванні гендерних уявлень та оцінок респондентів. Його зміст дозволяє виявити, яким чином зовнішні соціальні фактори впливають на становлення індивідуальних установок щодо ролей чоловіків і жінок, а також наскільки ці впливи усвідомлюються самими респондентами.

У межах цього блоку аналізуються основні канали соціалізації, через які відбувається засвоєння культурних норм: сімейні традиції, система освіти, культурні практики суспільства та засоби масової інформації. Особлива увага приділяється тому, як саме ці інститути транслиують певні уявлення про «нормативну» поведінку жінок і чоловіків, а також чи сприймаються ці уявлення як природні, соціально зумовлені або такі, що потребують критичного переосмислення.

Четвертий блок - «Особисте ставлення та досвід» - спрямований на виявлення індивідуального рівня взаємодії респондентів із гендерними стереотипами та оцінку їхнього суб'єктивного досвіду в цій сфері. На відміну від попередніх блоків, які переважно фіксують загальні уявлення та соціальні впливи, цей розділ дозволяє перейти до аналізу персоналізованого виміру проблеми, тобто того, як саме гендерні стереотипи проявляються у житті конкретної людини.

У межах цього блоку досліджується наявність або відсутність особистого досвіду зіткнення зі стереотипними уявленнями в сімейному, освітньому чи професійному середовищі, а також характер таких ситуацій - чи сприймалися вони як обмежувальні, нейтральні або такі, що не мали значного впливу. Це дає змогу оцінити не лише факт наявності стереотипів, але й їх суб'єктивну значущість для респондентів.

У межах анкети застосовано кілька різновидів закритих питань. Першу групу становлять альтернативні питання, які передбачають вибір лише одного варіанту відповіді (наприклад, «так/ні» або один із запропонованих варіантів).

Такі питання використовуються для фіксації чітких позицій респондентів щодо базових аспектів гендерних уявлень і дозволяють отримати однозначні, легко квантифіковані дані [40,5].

Другу групу становлять питання з множинним вибором відповідей, які дають можливість респонденту обрати декілька варіантів із запропонованого списку. Даний тип питань є особливо важливим для дослідження складних соціально-психологічних явищ, оскільки дозволяє виявити одночасний вплив кількох факторів. Наприклад, у контексті даного дослідження це стосується джерел формування гендерних уявлень (сім'я, освіта, медіа тощо) або можливих шляхів подолання гендерних стереотипів [19,38].

Окрему групу становлять шкальні (оцінювальні) питання, які передбачають визначення ступеня згоди або незгоди респондента із запропонованими твердженнями. Найчастіше такі питання реалізуються у форматі порядкових шкал (наприклад, від «повністю згоден» до «повністю не згоден»). Їх використання дозволяє вимірювати не лише наявність певної установки, але й інтенсивність її вираженості, що підвищує аналітичну цінність отриманих даних [11,24].

Поєднання різних типів закритих питань забезпечує баланс між структурованістю емпіричного матеріалу та його змістовною глибиною. Це дозволяє одночасно отримати порівнювані кількісні показники та виявити більш складні закономірності у сприйнятті гендерних ролей і культурних стереотипів у сучасному суспільстві.

Завдяки поєднанню різних типів закритих питань (альтернативних, множинного вибору та шкальних) анкета дає можливість не лише зафіксувати наявність певних установок, але й оцінити їхню інтенсивність, варіативність і ступінь поширеності серед різних груп респондентів. Це, у свою чергу, підвищує аналітичну глибину отриманих даних та створює передумови для їх подальшого кількісного і порівняльного аналізу [16,27].

Крім того, структура інструментарію дозволяє виявити взаємозв'язок між соціальними чинниками (сімейне середовище, освіта, медіа) та індивідуальними особливостями сприйняття гендерних ролей, що є ключовим для розуміння механізмів формування гендерних стереотипів. Особливого значення набуває можливість аналізу як усвідомлених, так і частково неусвідомлених установок, які проявляються у відповідях респондентів.

2.3. Аналіз результатів анкетування

У ході емпіричного дослідження було проаналізовано відповіді 100 респондентів віком від 18 до 75 років, серед яких 50 жінок і 50 чоловіків, що забезпечує гендерну збалансованість вибірки та підвищує репрезентативність отриманих даних.

Отримані результати дають змогу комплексно оцінити особливості сприйняття гендерних ролей у сучасному суспільстві, а також визначити рівень впливу культурних стереотипів на формування відповідних установок.

Аналіз соціально-демографічних характеристик респондентів засвідчив різноманітність вибірки за віковим критерієм, що створює можливість дослідити міжпоколінні відмінності у ставленні до гендерних ролей.

Важливим аспектом є також джерела отримання інформації, які безпосередньо впливають на формування світогляду та систему соціальних уявлень респондентів. Саме інформаційне середовище виступає одним із ключових чинників сучасної соціалізації, оскільки визначає зміст і характер тих моделей поведінки, з якими індивід стикається найчастіше у повсякденному житті.

Зокрема, більшість респондентів (62%) зазначили, що найчастіше користуються соціальними мережами, що свідчить про провідну роль цифрових платформ у структурі інформаційного споживання сучасної особистості. 18% опитаних отримують інформацію переважно з телебачення

та новинних ресурсів, 12% - із книг та наукових джерел і лише 8% - через безпосереднє спілкування з близьким оточенням. Такий розподіл демонструє суттєве зниження ролі традиційних форм академічної та друкованої інформації у процесі формування соціальних уявлень.

У контексті досліджуваної проблематики це означає, що медіа не лише відображають існуючі гендерні уявлення, але й активно беруть участь у їх відтворенні та закріпленні. Водночас вони можуть виступати і як інструмент трансформації традиційних стереотипів, залежно від характеру контенту та критичності його сприйняття аудиторією.

Далі у межах емпіричного дослідження буде проаналізовано блок «Сприйняття гендерних ролей». Його метою є виявлення того, як респонденти оцінюють традиційні та сучасні уявлення про ролі чоловіків і жінок у суспільстві, зокрема у сфері сімейних відносин, професійної діяльності та соціального лідерства.

Даний блок дозволяє визначити ступінь поширеності гендерних стереотипів у свідомості опитаних, а також простежити, наскільки ці уявлення відповідають сучасним тенденціям гендерної рівності. Оскільки саме уявлення про соціальні ролі чоловіка і жінки є базовим компонентом гендерних установок, аналіз цього блоку має важливе значення для розуміння загальної картини дослідження.

Більшість респондентів визнає існування гендерного поділу в суспільстві. Так, 58% опитаних вважають, що такий поділ існує частково, 27% переконані у його чіткому існуванні, і лише 15% заперечують його наявність. Це свідчить про те, що гендерні стереотипи залишаються значущим елементом соціальної реальності, хоча їх вплив поступово зменшується.

Отримані результати дозволяють зробити висновок, що навіть за умов сучасних соціальних змін і зростання рівня гендерної обізнаності, значна частина населення все ще визнає існування традиційно закріплених уявлень про ролі чоловіків і жінок. При цьому варто зазначити, що відповідь «частково

існує» є найбільш поширеною, що може свідчити про перехідний характер сучасного суспільного мислення, коли традиційні уявлення вже не сприймаються як однозначна норма, але ще зберігають певний вплив на формування соціальних установок.

Такі результати вказують на неоднорідність гендерних уявлень у межах вибірки, що є типовим для суспільства, яке перебуває у процесі трансформації соціальних і культурних норм. З одного боку, спостерігається поступове послаблення жорстких стереотипних уявлень, а з іншого - їх часткове збереження у свідомості респондентів.

У даному контексті доцільно перейти до аналізу окремих аспектів гендерних ролей у більш конкретних сферах соціального життя. Зокрема, далі буде розглянуто ставлення респондентів до питання сімейного лідерства та розподілу ролей у домогосподарстві, оскільки саме ці аспекти найчастіше відображають стійкість або трансформацію традиційних гендерних установок.

Дослідження уявлень про роль чоловіка в сім'ї показало неоднозначність позицій респондентів. Зокрема, 34% вважають, що чоловік повинен бути головним у родині, 46% обрали варіант «залежить від ситуації», тоді як 20% не підтримують цю позицію. Подібна тенденція простежується і щодо ролі жінки в сімейних відносинах: 29% респондентів повністю погоджуються з тим, що жінка повинна перш за все дбати про дім і дітей, 41% - частково підтримують цю думку, а 30% - не погоджуються з нею.

Одночасно наявність значної частки респондентів, які підтримують традиційний розподіл ролей, свідчить про збереження впливу культурних стереотипів, що історично формували уявлення про чоловіка як основного "годувальника" і "лідера" сім'ї, а жінку - як відповідальну за домашню сферу та виховання дітей. Такі уявлення часто закріплюються через процес соціалізації і можуть відтворюватися навіть у тих групах, які загалом декларують більш сучасні погляди.

Важливо зазначити, що подібна неоднозначність відповідей є характерною для періоду соціальних змін, коли традиційні норми ще не повністю втратили свій вплив, але вже поступово трансформуються під впливом сучасних уявлень про гендерну рівність. У цьому контексті можна говорити про співіснування двох моделей сімейних відносин: традиційної, заснованої на чітко розподілених гендерних ролях, та сучасної, орієнтованої на рівноправність і партнерство.

Окремо слід звернути увагу на те, що значна частка респондентів, які обирають компромісні варіанти відповідей, може свідчити не лише про зміну установок, але й про певну невизначеність або гнучкість у сприйнятті гендерних ролей. Це вказує на те, що сучасні уявлення про сім'ю є менш жорсткими і більш адаптивними до індивідуальних життєвих ситуацій.

Результати аналізу дозволяють зробити висновок, що гендерні установки у сфері сімейних ролей перебувають у процесі трансформації. З одного боку, зберігається вплив традиційних культурних стереотипів, з іншого - поступово зростає орієнтація на рівність і партнерські відносини між чоловіком і жінкою.

Далі було розглянуто ставлення респондентів до твердження про те, чи жінка повинна перш за все дбати про дім і дітей, оскільки саме це питання дозволяє більш детально простежити ступінь збереження традиційних уявлень щодо жіночої ролі в сім'ї.

Аналіз відповідей респондентів на це питання, «Чи погоджуєтесь ви, що жінка повинна перш за все дбати про дім і дітей?», показав доволі неоднозначну картину, що свідчить про наявність різних підходів до розуміння ролі жінки у сім'ї та суспільстві. Зокрема, 29% опитаних повністю погоджуються з твердженням, що жінка повинна перш за все дбати про дім і дітей. Це вказує на збереження традиційних уявлень, у межах яких основна роль жінки асоціюється з сімейною сферою та виконанням функцій догляду і виховання.

Водночас найбільша частка респондентів - 41% - обрали варіант «частково». Такий розподіл відповідей може свідчити про певну внутрішню суперечливість у поглядах опитаних. З одного боку, вони визнають значущість сімейних обов'язків жінки, з іншого - не підтримують їх виключність або пріоритетність над іншими сферами життя, зокрема професійною реалізацією. Це може розглядатися як прояв перехідного етапу у формуванні гендерних установок, коли традиційні норми поступово переглядаються, але ще не повністю відкидаються.

Ще 30% респондентів не погоджуються з даним твердженням. Така позиція відображає більш сучасний підхід до розуміння гендерних ролей, у межах якого жінка розглядається як рівноправний учасник соціального та професійного життя, а її роль не обмежується виключно сімейною сферою. Це свідчить про наявність у частини вибірки більш рівноправних та гнучких гендерних установок.

Загалом отримані результати демонструють відсутність єдиної домінуючої позиції щодо ролі жінки у сім'ї. Спостерігається співіснування трьох підходів: традиційного, частково гнучкого та рівноправного. Особливо показовим є значна частка відповідей «частково», що може свідчити про поступову трансформацію суспільних уявлень та перехід від жорстко закріплених гендерних ролей до більш варіативних моделей поведінки.

А от щодо розподілу економічної відповідальності в сім'ї, результати виглядають дещо суперечливо, особливо якщо зіставити їх із попередніми відповідями респондентів щодо сімейного лідерства. Особливо показовими є результати щодо розподілу фінансової відповідальності в сім'ї. Більшість респондентів (64%) підтримують ідею рівноправного внеску обох партнерів у забезпечення сім'ї, тоді як 28% вважають це переважно обов'язком чоловіка, і лише 8% - жінки.

На перший погляд, такі результати свідчать про доволі чітку орієнтацію на партнерську модель сім'ї, у межах якої економічна відповідальність

розподіляється між обома членами подружжя. Це можна інтерпретувати як прояв сучасних тенденцій до гендерної рівності та поступового відходу від традиційної моделі, де основним “годувальником” виступає чоловік.

Водночас у контексті попередніх відповідей, де приблизно третина респондентів все ж підтримувала ідею чоловіка як голови сім’ї, такі результати потребують більш обережної інтерпретації. Виникає певна неузгодженість у відповідях: з одного боку, декларується підтримка рівноправного розподілу фінансової відповідальності, а з іншого - зберігаються уявлення про домінуючу роль чоловіка у сімейній ієрархії.

Це може свідчити про те, що у свідомості респондентів співіснують різні, іноді навіть суперечливі гендерні установки. Ймовірно, частина опитаних схильна підтримувати баланс на рівні декларованих переконань, однак при цьому не повністю відмовляється від традиційних моделей розподілу ролей. Іншими словами, рівноправність у фінансовій сфері може сприйматися як більш “нормативна” або соціально бажана відповідь, тоді як уявлення про лідерство в сім’ї залишаються більш консервативними.

У межах подальшого аналізу доцільно розглянути ставлення респондентів до питань професійної реалізації та гендерних відмінностей у сфері праці, оскільки саме ці аспекти дозволяють виявити, наскільки глибоко закріплені або вже трансформовані традиційні уявлення про ролі чоловіків і жінок у сучасному суспільстві.

Аналіз ставлення до професійної реалізації демонструє подальше зниження впливу гендерних стереотипів у свідомості респондентів. Так, 52% опитаних не погоджуються з твердженням, що чоловіки краще підходять для керівних посад, 31% займають проміжну позицію, і лише 17% підтримують цю думку. Подібний розподіл відповідей свідчить про поступове переосмислення традиційних уявлень про лідерство, які історично пов’язувалися переважно з чоловічою статтю.

Водночас варто звернути увагу на те, що третина респондентів не займає однозначної позиції, обираючи проміжні варіанти або не погоджуючись повністю. Це може свідчити про те, що процес зміни гендерних установок ще не є завершеним, а у свідомості частини опитаних продовжують співіснувати як традиційні, так і сучасні уявлення про професійні ролі. Таким чином, навіть за умов загальної тенденції до рівноправності, залишається певний рівень невизначеності щодо того, чи повинні гендерні характеристики впливати на професійний вибір і кар'єрні можливості.

Аналогічна тенденція простежується і у відповідях щодо емоційності як нібито “жіночої” риси. Зокрема, 49% респондентів заперечують, що емоційність є переважно жіночою характеристикою, тоді як інші займають або частково погоджувальну позицію, або не визначилися однозначно. Це свідчить про поступове руйнування традиційних уявлень про психологічні відмінності між статями, які тривалий час закріплювалися у культурних стереотипах та повсякденних практиках соціалізації.

Важливим аспектом дослідження є вплив медіа на формування гендерних установок, оскільки саме медіапростір у сучасних умовах виступає одним із найпотужніших інструментів соціалізації та трансляції культурних норм. Через різні канали комунікації - соціальні мережі, телевізійний контент, рекламу, кіноіндустрію та новинні ресурси - відбувається постійне відтворення певних моделей поведінки, які можуть як закріплювати традиційні стереотипи, так і сприяти їх поступовому подоланню.

Результати анкетування показали, що 46% респондентів часто стикаються з гендерними стереотипами у медіапросторі, 38% - іноді, 12% - рідко, і лише 4% - ніколи. Такий розподіл відповідей свідчить про те, що для переважної більшості опитаних гендерно забарвлений контент є регулярним елементом інформаційного середовища. Іншими словами, стереотипні уявлення про ролі чоловіків і жінок продовжують активно відтворюватися в повсякденному інформаційному просторі, з яким респонденти взаємодіють щоденно.

Отримані дані дозволяють зробити висновок, що медіа не лише відображають існуючі соціальні уявлення, але й значною мірою беруть участь у їх формуванні та закріпленні. Постійне повторення певних образів і ролей у медіаконтенті може поступово впливати на сприйняття «нормальності» гендерної поведінки, формуючи у глядачів і користувачів стійкі асоціації щодо того, якими «мають» бути чоловіки та жінки у різних сферах життя.

Водночас варто зазначити, що медіапростір сьогодні є неоднорідним: поряд із традиційними стереотипними образами дедалі частіше з'являються альтернативні моделі, які демонструють рівноправність, взаємозамінність соціальних ролей та руйнування усталених гендерних меж. Однак, враховуючи високий відсоток респондентів, які регулярно стикаються зі стереотипами, можна припустити, що саме традиційні уявлення поки що залишаються більш поширеними та впливовими.

Отже, результати аналізу підтверджують, що медіа відіграють значну роль у процесі формування гендерних установок, виступаючи одночасно як каналом відтворення стереотипів, так і потенційним інструментом їх трансформації.

Підсумовуючи результати блоку «Сприйняття гендерних ролей», можна зазначити, що у відповідях респондентів простежується поєднання як традиційних, так і сучасних уявлень щодо ролей чоловіків і жінок у суспільстві. З одного боку, значна частина опитаних все ще підтримує окремі стереотипні уявлення, зокрема щодо сімейних ролей та певних психологічних характеристик. З іншого боку, у більшості питань переважають або частково узгоджені, або рівноправні позиції, що свідчить про поступову трансформацію гендерних установок у напрямку більш гнучкого та недетермінованого сприйняття соціальних ролей.

Особливо показовим є те, що значна частка респондентів обирає проміжні варіанти відповідей, що може вказувати на перехідний характер сучасного етапу формування гендерної свідомості. Це означає, що стереотипні уявлення

вже не є однозначно домінуючими, однак ще не повністю втратили свій вплив, співіснуючи з більш сучасними поглядами на рівність і партнерство.

Враховуючи отримані результати, логічним є подальше розширення аналізу в напрямі дослідження більш глибоких чинників, які впливають на формування таких уявлень. Саме тому наступний блок емпіричного дослідження присвячено вивченню культурних впливів та установок, оскільки саме культура, традиції, соціальне оточення та система цінностей виступають базовим середовищем, у якому формуються і закріплюються гендерні стереотипи.

Було встановлено, що 55% респондентів відчують вплив сімейних традицій на формування своїх уявлень про ролі чоловіка і жінки, 39% - частково, і лише 6% не відзначають такого впливу. Такий розподіл відповідей свідчить про те, що сім'я залишається одним із найважливіших і найбільш ранніх джерел формування гендерних уявлень, оскільки саме в межах сімейного середовища відбувається первинне засвоєння соціальних норм, моделей поведінки та уявлень про «чоловіче» і «жіноче».

Висока частка відповідей «так» і «частково» вказує на те, що сімейні традиції продовжують відігравати суттєву роль у процесі соціалізації, навіть попри вплив сучасних інформаційних каналів та більш відкритих моделей гендерної поведінки. Це може свідчити про стійкість міжпоколіннєвої передачі уявлень, коли певні норми та очікування щодо ролей чоловіків і жінок закріплюються через щоденну практику сімейних взаємин, приклади батьків та близького оточення.

Водночас наявність респондентів, які лише частково або зовсім не відчують впливу сімейних традицій, може свідчити про поступове послаблення їх визначальної ролі та зростання значення інших соціальних факторів, таких як освіта, медіа та особистий досвід. Таким чином, спостерігається певне зміщення акцентів у процесі формування гендерних

установок від виключно сімейного впливу до більш багатфакторної моделі соціалізації.

Аналіз факторів формування гендерних установок показав, що респонденти по-різному оцінюють джерела впливу на свої уявлення про ролі чоловіка і жінки, однак у цілому простежується поєднання як традиційних, так і сучасних каналів соціалізації. Найбільшу частку відповідей становить вплив родини (48%), що підкреслює її провідну роль як первинного інституту формування базових соціальних і гендерних установок. Саме в сімейному середовищі закладаються перші уявлення про розподіл ролей, поведінкові моделі та очікування щодо “чоловічого” і “жіночого”, які надалі можуть або закріплюватися, або переосмислюватися під впливом інших факторів.

Досить значущим чинником також виявилися соціальні мережі та медіа (33%), що свідчить про зростаючу роль цифрового середовища у формуванні світогляду сучасної людини. Медіапростір сьогодні виступає не лише джерелом інформації, але й активним конструктором соціальних норм, у тому числі гендерних. Через постійне споживання контенту відбувається як відтворення традиційних стереотипів, так і поширення нових, більш рівноправних моделей поведінки, що робить цей канал впливу особливо динамічним і суперечливим.

Менш значущими, але все ж важливими чинниками респонденти визначили особистий досвід (22%), освіту (16%) та культуру і релігію (11%). Особистий досвід формує індивідуальне сприйняття гендерних ролей через безпосередню взаємодію в соціальному середовищі, тоді як освіта виступає інституційним механізмом, який може як закріплювати, так і критично переосмислювати наявні стереотипи. Культурні та релігійні чинники, хоча й отримали найнижчі показники, залишаються важливими як глибинний фон формування ціннісних орієнтацій, особливо у контексті традиційних уявлень про сім’ю та соціальні ролі.

Отримані результати свідчать про багатофакторність процесу формування гендерних установок. Вони формуються не під впливом одного джерела, а внаслідок взаємодії різних соціальних інститутів і особистого досвіду, де провідну роль сьогодні все частіше починають відігравати медіа, поряд із збереженням значного впливу сім'ї як базового середовища соціалізації.

Аналіз відповідей на питання щодо впливу культурних норм на розвиток гендерної рівності показав переважання поміркованих і неоднозначних позицій респондентів. Зокрема, 27% опитаних вважають, що культурні норми безпосередньо стримують розвиток гендерної рівності, 56% обрали варіант «частково», і лише 17% не погоджуються з таким твердженням.

Отримані результати свідчать про те, що більшість респондентів визнає певний вплив культурного середовища на формування гендерних відносин, однак не розглядає його як абсолютно визначальний або однозначно негативний. Найбільш показовою є саме домінуюча частка відповідей «частково», що може вказувати на усвідомлення складності та багатовимірності впливу культури на соціальні процеси. З одного боку, культурні норми можуть закріплювати традиційні уявлення про ролі чоловіків і жінок, з іншого - вони ж можуть поступово змінюватися під впливом сучасних соціальних трансформацій.

Частка респондентів, які вважають, що культурні норми стримують гендерну рівність (27%), відображає наявність критичного ставлення до традиційних моделей поведінки, які можуть обмежувати можливості самореалізації незалежно від статі. Водночас 17% опитаних не вбачають у культурних нормах перешкоди для розвитку гендерної рівності, що може свідчити про сприйняття традиційних цінностей як стабілізуючого або природного елементу соціального порядку.

Результати аналізу демонструють відсутність однозначної оцінки ролі культурних норм у контексті гендерної рівності. Спостерігається переважання поміркованих позицій, що ще раз підкреслює перехідний характер сучасних

гендерних установок, коли традиційні культурні уявлення поступово переосмислюються, але ще не втрачають свого впливу повністю.

Аналіз відповідей на питання щодо необхідності переосмислення традиційних культурних уявлень у сучасному світі показав переважання прогресивних і поміркованих позицій респондентів. Зокрема, 55% опитаних повністю погоджуються з тим, що традиційні культурні уявлення потребують переосмислення, 30% займають проміжну позицію «частково», і лише 15% не погоджуються з цим твердженням.

Отримані результати свідчать про доволі високий рівень усвідомлення необхідності адаптації культурних норм до сучасних соціальних умов. Більшість респондентів визнає, що традиційні уявлення, зокрема ті, які стосуються гендерних ролей, не завжди відповідають реаліям сучасного суспільства та можуть потребувати оновлення або переосмислення. Це може бути пов'язано із загальними процесами соціальної модернізації, розширенням доступу до інформації та зростанням рівня гендерної обізнаності.

Водночас значна частка відповідей «частково» (30%) свідчить про обережний підхід до радикальних змін культурних норм. Така позиція може вказувати на те, що респонденти визнають необхідність змін, однак не підтримують повного заперечення традицій, розглядаючи їх як важливу частину культурної ідентичності та соціальної стабільності.

Наявність 15% респондентів, які не погоджуються з необхідністю переосмислення традиційних уявлень, демонструє збереження консервативних поглядів, у межах яких культурні норми сприймаються як сталий і незмінний елемент суспільного життя.

Водночас аналіз ставлення до гендерної гнучкості у професійному виборі демонструє одну з найбільш показових тенденцій дослідження - суттєве зниження впливу стереотипів у сфері професійної самореалізації та поступове формування більш рівноправного підходу до розуміння професійних ролей.

Зокрема, щодо можливості чоловіків обирати професії, які традиційно вважаються «жіночими» (вихователь, медбрат, перукар), 72% респондентів висловили позитивне ставлення, 24% займають нейтральну позицію, і лише 4% ставляться до цього негативно. Подібний розподіл відповідей свідчить про те, що для більшості опитаних професійний вибір уже не прив'язується жорстко до статі, а розглядається через призму індивідуальних здібностей, інтересів та особистісних якостей. Водночас значна частка нейтральних відповідей може вказувати на те, що для частини респондентів це питання ще не є повністю актуалізованим або не викликає чітко сформованої позиції.

Ще більш виражена позитивна тенденція спостерігається у ставленні до жінок у «чоловічих» професіях (водій, інженер, військова), де 78% респондентів підтримують таку можливість, 19% займають нейтральну позицію, і лише 3% висловлюють негативне ставлення. Підвищений рівень підтримки жінок у традиційно маскулінних сферах може свідчити про те, що суспільне сприйняття жіночої професійної ролі зазнало більш помітних змін у бік розширення можливостей та подолання історично закріплених обмежень.

Порівняльний аналіз обох питань дозволяє зробити висновок, що загалом респонденти демонструють високий рівень толерантності до гендерної варіативності у професійній сфері. При цьому дещо вищий рівень підтримки жінок у «чоловічих» професіях може бути пов'язаний із тим, що подібні зміни вже стали більш помітними в сучасному суспільстві та частіше представлені у публічному дискурсі, тоді як професії з участю чоловіків у традиційно «жіночих» сферах ще частково сприймаються як менш звичні.

Підсумовуючи результати блоку «Культурні впливи та установки», можна зазначити, що отримані дані загалом підтверджують ключову роль культурного середовища у формуванні гендерних уявлень респондентів. Найбільш значущими факторами впливу виступають сім'я та медіа, що свідчить про поєднання традиційних і сучасних каналів соціалізації. Саме ці

інститути найбільшою мірою визначають первинні уявлення про ролі чоловіка і жінки та закладають базові установки щодо гендерної поведінки.

У межах завершального блоку емпіричного дослідження було проаналізовано, як гендерні стереотипи проявляються на індивідуальному рівні, як респонденти оцінюють зміни у суспільстві та які шляхи подолання стереотипного мислення вони вважають найбільш ефективними. Саме цей блок дозволяє перейти від загальних соціокультурних впливів до безпосереднього досвіду людини, що є важливим для комплексного розуміння досліджуваної проблеми.

Аналіз відповідей на питання щодо особистого досвіду впливу гендерних стереотипів показав, що 36% респондентів часто стикалися з такими проявами у різних сферах життя (робота, навчання, сім'я), 44% - іноді, і 20% зазначили, що не відчували такого впливу. Такий розподіл відповідей свідчить про те, що гендерні стереотипи залишаються доволі поширеним елементом соціальної взаємодії, хоча їх інтенсивність і частота проявів можуть суттєво відрізнятися залежно від конкретного середовища та індивідуального досвіду респондентів.

Значна частка відповідей «іноді» разом із високим відсотком тих, хто зазначив «часто», дозволяє припустити, що стереотипні ситуації не є поодинокими або випадковими явищами, а радше періодично відтворюються у повсякденному житті. Це може проявлятися як у міжособистісних взаємодіях, так і в інституційних практиках, наприклад у професійному середовищі чи освітньому процесі.

Водночас наявність 20% респондентів, які не відчували впливу гендерних стереотипів, може свідчити або про зміну соціального середовища в окремих випадках, або про різний рівень чутливості до подібних проявів. Це також може вказувати на поступове зменшення інтенсивності стереотипного впливу в певних соціальних групах або просторах.

Оцінка змін у суспільстві демонструє переважно позитивну динаміку у сприйнятті гендерних трансформацій. Так, 59% респондентів вважають, що

суспільство стало більш толерантним до різноманіття гендерних ролей за останні 10 років, 32% займають частково погоджувальну позицію, і лише 9% не відзначають таких змін. Такий розподіл відповідей свідчить про доволі чітке домінування уявлення про наявність соціального прогресу в напрямку гендерної рівності.

Отримані результати дозволяють припустити, що значна частина респондентів уже помічає реальні зміни у суспільних нормах, поведінкових моделях та загальному ставленні до гендерних ролей. Це може бути пов'язано як із розширенням доступу до інформації, так і з активнішою присутністю теми гендерної рівності у публічному дискурсі, освіті та медіапросторі.

Водночас частка відповідей «частково» (32%) свідчить про те, що респонденти не завжди сприймають ці зміни як повністю завершені або системні. Ймовірно, йдеться про нерівномірність таких трансформацій у різних соціальних сферах або про збереження окремих традиційних стереотипів, які ще впливають на повсякденну взаємодію.

Наявність 9% респондентів, які не відзначають змін у напрямку більшої толерантності, може вказувати на збереження консервативних поглядів або на менш виражену чутливість до соціальних трансформацій у сфері гендерних відносин.

Окремий інтерес становлять відповіді щодо шляхів подолання гендерних стереотипів, оскільки вони дозволяють не лише зафіксувати ставлення респондентів до проблеми, але й зрозуміти, які механізми змін вони вважають найбільш дієвими. Отримані результати демонструють чітку пріоритетність освітніх та соціально-психологічних інструментів впливу.

Найбільш ефективними респонденти вважають освітні програми (42%) та особистий приклад людей (37%). Це свідчить про високу довіру до процесів первинної та вторинної соціалізації, у межах яких формується критичне мислення, система цінностей і базові уявлення про соціальні ролі. Освіта у цьому контексті розглядається як інструмент довготривалого впливу, здатний

поступово змінювати стереотипні уявлення через знання, рефлексію та формування більш рівноправних моделей поведінки.

Значно менше респондентів відзначили роль медіакампаній (14%) та змін у законодавстві (7%). Такий розподіл може свідчити про певне сприйняття цих механізмів як менш впливових у повсякденному житті або як таких, що діють опосередковано і повільніше.

Найбільш показовими є результати щодо загальних ціннісних орієнтацій, оскільки саме вони дозволяють оцінити не лише окремі погляди респондентів на гендерні питання, але й більш глибинний рівень їхнього світогляду. Так, 72% опитаних погоджуються з твердженням, що кожна людина має право бути собою незалежно від статі чи культурних очікувань, 26% більше схиляються до традиційної моделі розподілу ролей, і лише 2% не змогли визначитися.

Отримані дані свідчать про чітке домінування сучасного, рівноправного підходу до розуміння гендерних ролей. Переважна більшість респондентів демонструє орієнтацію на індивідуальну свободу вибору та відмову від жорсткого закріплення соціальних ролей за статтю. Це вказує на зсув акцентів у бік особистісно орієнтованого підходу, де ключове значення мають індивідуальні потреби, здібності та право на самовираження.

Водночас наявність 26% респондентів, які підтримують традиційну модель розподілу ролей, свідчить про збереження певного рівня консервативних ціннісних установок у суспільстві. Це може бути пов'язано з впливом культурного середовища, сімейних традицій або особистого досвіду соціалізації, який формує більш усталені уявлення про гендерні ролі.

Незначна частка тих, хто не зміг визначитися (2%), додатково підкреслює, що для більшості опитаних це питання є достатньо усвідомленим і має сформовану позицію, навіть якщо вона може відрізнятися за змістом.

2.4. Інтерпретація отриманих результатів

Інтерпретація отриманих результатів емпіричного дослідження дозволяє здійснити узагальнений аналіз виявлених тенденцій та простежити, як саме культурні та гендерні стереотипи впливають на формування уявлень про соціальні ролі чоловіка і жінки в сучасному суспільстві.

У цілому результати анкетування демонструють складну, але доволі чітко виражену картину перехідного етапу у трансформації гендерних установок. З одного боку, у відповідях респондентів все ще простежується наявність традиційних уявлень, які частково зберігають свій вплив. З іншого боку, у більшості блоків дослідження переважають або рівноправні, або помірковано прогресивні позиції, що свідчить про поступову зміну суспільного мислення.

Подібна тенденція свідчить про перехідний стан суспільної свідомості, коли старі стереотипні уявлення ще не повністю втратили свій вплив, але вже не сприймаються як безальтернативні. Респонденти все частіше уникають крайніх позицій, що може вказувати на зростання критичного мислення та усвідомлення складності соціальних явищ, зокрема у сфері гендерних відносин. Це також може бути проявом того, що сучасна людина дедалі рідше оцінює соціальні ролі в категоріях «правильно/неправильно», натомість схиляється до контекстуального та ситуаційного підходу.

Варіант відповідей «частково» у цьому контексті фактично відображає внутрішню суперечливість або багатовимірність поглядів респондентів. З одного боку, вони визнають наявність традиційних уявлень, які сформувалися під впливом культури, сім'ї та соціального середовища. З іншого боку, вони вже частково приймають сучасні підходи до гендерної рівності, що формуються під впливом освіти, медіа та особистого досвіду.

Аналіз блоку «Сприйняття гендерних ролей» показав, що хоча частина респондентів ще підтримує окремі традиційні уявлення щодо сімейних функцій, загальна тенденція все ж таки свідчить про поступовий перехід до

більш рівноправних і партнерських моделей взаємодії. У відповідях простежується, що дедалі більше опитаних не розглядають розподіл сімейних та соціальних ролей як жорстко закріплений за статтю, натомість орієнтуються на ситуаційний підхід, взаємну домовленість та індивідуальні можливості партнерів.

Це особливо помітно у питаннях, що стосуються розподілу сімейної відповідальності та економічного внеску, де більшість респондентів підтримує ідею рівноправної участі обох партнерів. Подібна позиція свідчить про поступове зниження актуальності традиційної моделі «жорсткого розподілу ролей», у якій чоловік і жінка виконують чітко визначені функції. Натомість формується уявлення про сім'ю як про партнерську систему, засновану на рівності та взаємній підтримці.

Аналогічні тенденції простежуються і у сфері професійних можливостей, де більшість респондентів не пов'язує професійну придатність із статтю. Це означає, що оцінка професійної реалізації дедалі більше базується на компетентності, навичках та індивідуальних якостях, а не на гендерних стереотипах. Таким чином, відбувається поступове розширення уявлень про «допустимі» соціальні ролі для чоловіків і жінок.

Водночас наявність окремих традиційно орієнтованих відповідей свідчить про те, що процес трансформації ще не є повністю завершеним і характеризується певною неоднорідністю. Однак загальна динаміка відповідей чітко вказує на послаблення жорстких гендерних обмежень та зростання підтримки більш гнучких моделей соціальної взаємодії.

Блок «Культурні впливи та установки» продемонстрував, що ключову роль у формуванні гендерних уявлень продовжують відігравати сім'я та медіа. Водночас важливо, що респонденти досить критично оцінюють вплив культурних норм і значна частина з них підтримує ідею їх переосмислення. Це свідчить про поступове зростання рефлексивного ставлення до традицій та усвідомлення їх умовного характеру.

Найбільш важливим у контексті дослідження є блок «Особисте ставлення та досвід», оскільки саме він дозволяє оцінити не лише загальні уявлення респондентів, але й те, наскільки ці уявлення закріплені на рівні особистого досвіду та індивідуальної життєвої практики. Фактично цей блок відображає ступінь внутрішньої інтеграції змін, які були зафіксовані в попередніх розділах анкети.

Отримані результати чітко демонструють тенденцію до зростання толерантності та підтримки гендерної рівності. Більшість респондентів зазначає, що у суспільстві спостерігаються позитивні зрушення у напрямку більшої відкритості до різноманіття гендерних ролей, що свідчить про поступове формування більш сучасного та гнучкого соціального мислення. Водночас важливо, що ці оцінки не є однозначно категоричними, а часто мають поміркований характер, що ще раз підкреслює перехідний стан суспільної свідомості.

Крім того, значущим є те, що респонденти відзначають важливість освітніх програм, особистого прикладу та соціальних ініціатив у подоланні гендерних стереотипів. Це свідчить про розуміння того, що зміни у сфері гендерних установок відбуваються насамперед через процеси соціалізації, виховання та повсякденної взаємодії, а не лише через формальні інституційні механізми.

Саме цей блок дозволяє найбільш чітко зафіксувати ключовий висновок дослідження: незважаючи на наявність окремих суперечливих або традиційно орієнтованих відповідей, загальна тенденція свідчить про поступову, але стабільну зміну гендерного мислення.

Таким чином, найбільш важливим результатом емпіричного дослідження є те, що у сучасному суспільстві спостерігається не різка, а поступова трансформація гендерних установок. Можна чітко простежити процес переосмислення ролей чоловіка і жінки, де традиційні моделі вже не сприймаються як єдино можливі або обов'язкові. Натомість формується більш гнучке, індивідуалізоване та рівноправне бачення соціальних ролей.

Висновки до другого розділу

У другому розділі було здійснено емпіричне дослідження впливу культурних стереотипів на формування гендерних установок, що дозволило перейти від теоретичного осмислення проблеми до її практичного вивчення на основі отриманих даних анкетування. Загалом результати дослідження дають змогу простежити реальний стан гендерних уявлень у респондентів та виявити основні тенденції їх трансформації.

У ході аналізу встановлено, що у структурі відповідей респондентів домінують проміжні позиції, зокрема варіанти «частково», що свідчить про відсутність жорсткої поляризації поглядів. Це дозволяє зробити висновок, що гендерні установки в сучасному суспільстві не є статичними, а перебувають у процесі поступової зміни. Респонденти дедалі частіше поєднують елементи традиційного та сучасного бачення гендерних ролей, що відображає перехідний характер суспільної свідомості.

Окремі результати дослідження демонструють, що хоча традиційні уявлення все ще присутні, вони поступово втрачають свою домінуючу роль. Це особливо помітно у питаннях, пов'язаних із сімейними ролями, професійною реалізацією та розподілом відповідальності, де все частіше простежується орієнтація на партнерську модель взаємодії та рівноправність.

Важливим результатом емпіричного етапу стало також встановлення значної ролі соціальних інститутів у формуванні гендерних установок. Респонденти відзначили вплив сім'ї, медіа, освіти та особистого досвіду, що підтверджує багатофакторність процесу соціалізації та формування гендерних уявлень.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ЗНИЖЕННЯ ВПЛИВУ КУЛЬТУРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ГЕНДЕРНІ УСТАНОВИ

3.1. Освітні та медійні підходи до формування гендерної рівності

Розгляд освітніх та медійних підходів до формування гендерної рівності є логічним продовженням попереднього аналізу емпіричних даних, оскільки саме ці сфери були визначені респондентами як одні з ключових механізмів впливу на подолання гендерних стереотипів. Отримані результати дослідження показали, що значна частина опитаних пов'язує зміни у гендерних установах насамперед із освітою, соціалізацією та інформаційним середовищем, що підкреслює важливість саме цих інструментів у процесі трансформації суспільної свідомості.

Освітній простір у цьому контексті виступає базовим інститутом формування особистості, оскільки саме в системі освіти відбувається первинне засвоєння соціальних норм, цінностей та моделей поведінки. Важливо зазначити, що сучасні підходи до освіти дедалі більше орієнтуються на принципи рівності, інклюзивності та недискримінації. Це означає, що освітній процес поступово відходить від відтворення традиційних гендерних ролей і переходить до формування критичного мислення, яке дозволяє здобувачам освіти самостійно оцінювати соціальні явища та уникати стереотипного сприйняття [3].

Особливу роль відіграє також зміст навчальних програм і підручників, оскільки саме вони значною мірою формують первинні уявлення про соціальні ролі, норми поведінки та допустимі моделі самореалізації для хлопців і дівчат. З одного боку, навчальні матеріали можуть несвідомо закріплювати традиційні уявлення про «чоловічі» та «жіночі» ролі, відтворюючи історично сформовані стереотипи. З іншого боку, вони мають потенціал виступати

інструментом їх поступового подолання через впровадження сучасних підходів до представлення гендерної рівності.

Включення тем, пов'язаних із гендерною рівністю, рівними можливостями та повагою до різноманітності, є важливим чинником формування сучасної освітньої парадигми. Такі теми дозволяють не лише інформувати здобувачів освіти, але й формувати у них критичне ставлення до соціальних стереотипів, а також розуміння того, що соціальні ролі не є жорстко визначеними біологічною статтю.

Поряд з освітою, медіа виступають одним із найпотужніших інструментів формування суспільних уявлень про гендерні ролі. Сучасний медіапростір охоплює широкий спектр каналів впливу - соціальні мережі, телебачення, кіно, рекламу, новинні платформи - і таким чином формує постійне інформаційне середовище, у якому відбувається соціалізація індивіда. Саме тому медіа можуть як відтворювати стереотипні моделі поведінки, так і сприяти їх подоланню через демонстрацію альтернативних, більш рівноправних образів [1].

Отримані результати анкетування підтверджують, що значна частина респондентів регулярно стикається з гендерними стереотипами у медіа, що свідчить про їхню все ще значну присутність у сучасному інформаційному просторі. Це означає, що медіасередовище продовжує залишатися одним із ключових каналів трансляції соціальних уявлень про «традиційні» чоловічі та жіночі ролі, які можуть як несвідомо закріплюватися, так і відтворюватися через повторювані образи у рекламі, фільмах, новинах та соціальних мережах.

Такий процес має важливе соціально-психологічне значення, оскільки повторювані медійні образи формують так звані «звичні моделі реальності», які впливають на сприйняття того, що вважається нормальним або прийнятним у суспільстві. Відповідно, поява більш різноманітних і рівноправних образів у медіа поступово сприяє зміні цих моделей та зниженню рівня стереотипізації.

Саме тому поєднання медіаосвіти та розвитку навичок критичного аналізу інформації є необхідною умовою зниження впливу стереотипного контенту. Без сформованої здатності до рефлексії навіть сучасний медіаконтент може відтворювати або підсилювати застарілі уявлення про гендерні ролі, нормалізуючи їх через повторюваність та емоційний вплив.

Окрему увагу варто приділяти програмам неформальної освіти, зокрема молодіжним проєктам та просвітницьким кампаніям, які демонструють різноманітні моделі сучасної сім'ї та соціальної взаємодії. Важливим є не лише теоретичне ознайомлення з принципами гендерної рівності, але й наявність реальних прикладів партнерських відносин, взаємопідтримки та рівномірного розподілу ролей у сім'ї та суспільстві.

Особливо значущим є формування у молоді можливості спостерігати та засвоювати «здорові» соціальні моделі, де взаємини будуються на принципах поваги, рівності та взаємодопомоги, а не на жорсткому розподілі ролей за статтю. Такі приклади можуть бути представлені як у навчальному процесі, так і в медіаконтенті - через фільми, серіали, соціальні ролики та освітні проєкти.

В такий спосіб освітні та медійні підходи виступають взаємопов'язаними елементами єдиного процесу формування гендерної рівності. Освіта забезпечує довгострокову зміну ціннісних орієнтацій і розвиток критичного мислення, тоді як медіа формують щоденне інформаційне середовище, у якому ці установки закріплюються або, навпаки, піддаються трансформації.

3.2. Психологічні методи формування критичного мислення щодо гендерних ролей

Розгляд психологічних методів формування критичного мислення щодо гендерних ролей є логічним продовженням попереднього аналізу, оскільки

отримані емпіричні дані засвідчили, що значна частина респондентів перебуває у стані переосмислення традиційних гендерних установок. Це проявляється у переважанні відповідей «частково» та загальній тенденції до більш гнучкого сприйняття соціальних ролей. У цьому контексті особливо важливим стає питання не лише інформаційного впливу, але й психологічних механізмів, які сприяють формуванню критичного ставлення до стереотипів.

Одним із базових психологічних підходів є розвиток рефлексивного мислення, тобто здатності особистості аналізувати власні переконання, сумніватися у їх абсолютності та порівнювати їх з альтернативними точками зору. У контексті гендерних установок це особливо важливо, оскільки багато уявлень про «чоловічі» та «жіночі» ролі формуються автоматично в процесі соціалізації і часто не піддаються свідомому аналізу. Саме тому розвиток рефлексії дозволяє людині «зупинитися» і критично оцінити, чому вона мислить певним чином і звідки походять ці переконання [25].

Формування цієї здатності відбувається через обговорення соціальних ситуацій, аналіз життєвих кейсів та зіткнення з різними моделями поведінки. В освітньому середовищі це може реалізовуватися через групові дискусії, аналіз реальних або змодельованих ситуацій, а також порівняння різних життєвих сценаріїв, у яких гендерні ролі не є жорстко фіксованими. Важливу роль відіграє також практика запитань відкритого типу, які спонукають до роздумів, а не до однозначних відповідей.

Важливим методом також є когнітивне переосмислення стереотипів, яке передбачає свідоме опрацювання усталених уявлень і їх критичну оцінку. У межах психологічної практики це може реалізовуватися через групові дискусії, тренінги та вправи, спрямовані на виявлення автоматичних стереотипних суджень. Такий підхід дозволяє поступово зменшувати вплив упереджень та формувати більш об'єктивне сприйняття соціальних ролей [40].

Окреме значення має метод соціального навчання, відповідно до якого людина засвоює моделі поведінки через спостереження за іншими, а не лише

через пряме навчання чи інструкції. У межах цього підходу особистість формує уявлення про «норму» на основі того, що вона регулярно бачить у своєму соціальному оточенні - у сім'ї, школі, колі спілкування або медіапросторі. Саме тому повторювані поведінкові моделі поступово стають внутрішньо прийнятими та сприймаються як природні [12, 20].

Важливо також підкреслити, що соціальне навчання працює як у позитивному, так і в негативному напрямку. Якщо в оточенні домінують стереотипні або дискримінаційні моделі поведінки, вони так само можуть засвоюватися і відтворюватися в подальшому. Саме тому критично важливим є створення середовища, в якому представлені різноманітні та рівноправні моделі взаємодії [22].

Також ефективним є розвиток емпатії як психологічного механізму зниження стереотипного мислення, оскільки саме емоційне розуміння досвіду іншої людини дозволяє глибше усвідомити реальні наслідки соціальних упереджень. Емпатія в цьому випадку виступає не лише як здатність співпереживати, але й як інструмент когнітивного «переведення» себе в іншу соціальну позицію, що дає можливість побачити ситуацію з іншої перспективи [32,40].

Здатність поставити себе на місце іншої людини дозволяє краще зрозуміти, як гендерні упередження впливають на життєві можливості, професійний вибір, самооцінку та соціальний досвід. Наприклад, усвідомлення того, як стереотипи можуть обмежувати вибір професії або формувати завищені/занижені очікування до поведінки чоловіків і жінок, сприяє більш критичному ставленню до подібних соціальних норм. У результаті відбувається не лише інтелектуальне, але й емоційне переосмислення гендерних ролей.

У свою чергу, це сприяє формуванню більш толерантного та рівноправного ставлення до різних соціальних ролей, оскільки зменшується тенденція

оцінювати поведінку людини через призму її статі. Натомість на перший план виходять індивідуальні якості, досвід та контекст ситуації [42,44].

Емпатія є важливим компонентом психологічної роботи зі стереотипами, оскільки вона поєднує емоційний та когнітивний рівні сприйняття, забезпечуючи більш глибоке та стійке переосмислення гендерних установок.

Психологічні методи формування критичного мислення щодо гендерних ролей базуються на комплексному поєднанні когнітивних, емоційних та соціальних механізмів впливу, які взаємодіють між собою та забезпечують багаторівневу трансформацію особистісних установок.

У поєднанні з освітніми та медійними підходами психологічні методи створюють цілісну систему впливу, яка охоплює як індивідуальний, так і соціальний рівні формування гендерних уявлень. Освіта забезпечує системність і теоретичну основу, медіа формують інформаційне середовище, а психологічні механізми сприяють внутрішньому прийняттю та закріпленню нових установок.

Інтеграція цих підходів створює умови для більш стійких і глибоких змін у напрямку гендерної рівності, поступово витісняючи стереотипні уявлення та сприяючи формуванню більш відкритого, гнучкого та рівноправного суспільного мислення.

3.3. Практичні рекомендації для суспільства та освітнього середовища

На основі проведеного теоретичного та емпіричного аналізу можна сформулювати низку практичних рекомендацій, спрямованих на зниження впливу культурних та гендерних стереотипів і формування більш рівноправних соціальних установок.

Перш за все, доцільним є посилення гендерно чутливого підходу в системі освіти, оскільки саме освітнє середовище формує базові уявлення про

соціальні ролі, норми поведінки та можливості самореалізації. Це передбачає інтеграцію тем гендерної рівності у навчальні програми різних рівнів освіти - від початкової школи до вищих навчальних закладів - не як окремого елементу, а як наскрізного принципу навчання.

Зокрема, у шкільних програмах можуть впроваджуватися теми, пов'язані з рівними можливостями, повагою до різноманітності, недискримінацією та критичним аналізом соціальних стереотипів. Наприклад, на уроках літератури можна аналізувати образи чоловіків і жінок у художніх творах, звертаючи увагу на їхню роль та способи зображення, а на уроках історії - обговорювати внесок жінок і чоловіків у суспільний розвиток, що традиційно часто подається однобічно.

Важливим аспектом є також використання навчальних матеріалів, які не відтворюють стереотипні уявлення про «чоловічі» та «жіночі» ролі. Наприклад, у підручниках і дидактичних матеріалах доцільно уникати прикладів, де жінки представлені виключно у ролі домогосподарок, а чоловіки - як єдині годувальники або лідери. Натомість варто включати різноманітні життєві сценарії: жінки в науці, політиці, технічних професіях; чоловіки - у сфері освіти, догляду чи мистецтва.

Окрему увагу слід приділити підготовці педагогів до роботи в умовах гендерної чутливості. Це може включати спеціалізовані тренінги, курси підвищення кваліфікації та методичні рекомендації щодо недискримінаційного підходу в освітньому процесі. Наприклад, де педагогів навчать уникати гендерно упереджених висловлювань, не розподіляти ролі у класі за статевою ознакою (наприклад, «хлопці - сильні, дівчата - акуратні»), а також підтримувати рівну участь усіх учнів у навчальному процесі[33].

Крім того, ефективними є інтерактивні форми роботи, такі як тренінги, рольові ігри, дискусії та аналіз кейсів, де учні можуть обговорювати реальні ситуації, пов'язані з гендерною нерівністю або стереотипами. Можна запропонувати ситуацію вибору професії та обговорити, чи впливають на

нього суспільні очікування, або змодельовати ситуацію розподілу обов'язків у сім'ї та проаналізувати різні підходи до цього питання.

Гендерно чутливий підхід в освіті має реалізовуватися не лише на рівні змісту навчання, але й у формах взаємодії, методах викладання та загальній атмосфері освітнього середовища.

Окрему увагу слід приділити розвитку критичного мислення у здобувачів освіти, оскільки саме воно є ключовим інструментом усвідомленого сприйняття соціальної реальності та протидії стереотипному мисленню. У сучасних умовах, коли інформаційний простір є надзвичайно насиченим і різноманітним, здатність аналізувати, оцінювати та інтерпретувати інформацію стає не просто бажаною, а необхідною компетентністю.

Практично розвиток критичного мислення може реалізовуватися через дискусійні форми навчання, які стимулюють активну участь здобувачів освіти у процесі обговорення та формування власної позиції. Наприклад, обговорення тем, пов'язаних із гендерними ролями, дозволяє студентам зіткнутися з різними точками зору, аргументувати свої переконання та переосмислювати їх у процесі діалогу.

Ефективним інструментом є також аналіз соціальних ситуацій та кейс-методи, які передбачають розгляд конкретних життєвих прикладів. Це можуть бути ситуації дискримінації, нерівного розподілу можливостей або впливу стереотипів на вибір професії. Робота з такими кейсами дозволяє не лише зрозуміти проблему на теоретичному рівні, але й побачити її практичний вимір, що значно підсилює навчальний ефект.

Зокрема, доцільно використовувати кейси, пов'язані з вибором професії, коли, наприклад, дівчина вагається вступати на технічну спеціальність через поширене уявлення про «чоловічість» цієї сфери, або хлопець не розглядає професію вихователя чи психолога через страх соціального осуду. Аналіз таких ситуацій дозволяє виявити приховані соціальні установки та обговорити їх вплив на особистісні рішення.

Іншим прикладом можуть бути ситуації у навчальному середовищі, де вчитель або викладач несвідомо розподіляє ролі між учнями за гендерною ознакою - наприклад, доручає хлопцям технічні завдання, а дівчатам - організаційні або естетичні. Обговорення таких кейсів допомагає усвідомити, як навіть незначні дії можуть формувати стійкі уявлення про «належні» ролі.

Також ефективними є приклади з професійного середовища, наприклад ситуації, коли жінку не розглядають на керівну посаду через сумніви щодо її «лідерських якостей», або коли чоловіка критикують за бажання взяти декретну відпустку. Аналіз подібних випадків дозволяє побачити, як стереотипи впливають на кар'єрні можливості та соціальні очікування.

Окрему групу становлять кейси з медіапростору, де можна аналізувати рекламні ролики, фрагменти фільмів чи дописи в соціальних мережах на предмет відтворення гендерних стереотипів. Наприклад, обговорення того, як у рекламі часто закріплюється образ жінки як відповідальної за домашнє господарство, а чоловіка - як основного заробітчанина, дозволяє розвивати навички критичного аналізу інформації.

Крім того, доцільно використовувати рольові ситуації, у яких учасники можуть «приміряти» на себе різні соціальні ролі. Наприклад, моделювання сімейної ситуації з розподілом обов'язків або робочої ситуації з прийняттям рішення щодо призначення на посаду. Такий досвід дозволяє глибше зрозуміти механізми формування упереджень і сприяє розвитку емпатії.

Різноманітність кейсів і їх наближеність до реального життя роблять цей метод особливо ефективним, оскільки він дозволяє поєднати теоретичне знання з практичним осмисленням і сприяє більш глибокому усвідомленню проблеми гендерних стереотипів.

Тренінгові заняття, спрямовані на розпізнавання та деконструкцію стереотипів, також відіграють важливу роль, оскільки вони дозволяють працювати не лише з теоретичними знаннями, а й із власним досвідом учасників. Саме у форматі тренінгу створюються умови для безпечного

обговорення, саморефлексії та поступового усвідомлення власних упереджень, які часто залишаються непомітними у повсякденному житті[43].

У межах таких занять можуть використовуватися вправи на виявлення автоматичних суджень, аналіз власних упереджень, а також вправи, які демонструють, як формуються стереотипи та як вони впливають на поведінку. Наприклад, учасникам можуть пропонуватися завдання на швидку оцінку певних ситуацій або людей (так звані «перші асоціації»), після чого відбувається обговорення того, які саме стереотипи вплинули на ці оцінки і чому вони виникли.

Серед конкретних прикладів вправ можна виділити:

- Вправа «Асоціативний ряд»: учасникам пропонують слова, такі як «лідер», «керівник», «вихователь», «інженер», і просять швидко назвати або записати першу асоціацію. Після цього аналізується, чи пов'язують вони ці ролі з певною статтю і чому.

- Вправа «Незакінчені речення»: наприклад, «Чоловіки зазвичай...», «Жінки не можуть...», «Добра мати повинна...». Учасники завершують ці фрази, після чого відбувається колективне обговорення того, наскільки ці твердження є стереотипними та звідки вони походять.

- Вправа «Зміна ролей»: учасникам пропонують уявити ситуацію, де традиційні ролі змінені (наприклад, чоловік бере декретну відпустку, а жінка є основним годувальником), і обговорити свої емоції та реакції. Це дозволяє виявити приховані установки та розвивати емпатію.

- Аналіз зображень або реклами: учасникам демонструють різні візуальні матеріали (реклама, постери, кадри з фільмів) і пропонують визначити, які гендерні ролі в них відображені, чи є вони стереотипними, і як вони можуть впливати на сприйняття.

- Вправа «Стереотип чи факт»: учасникам пропонують ряд тверджень (наприклад, про здібності, поведінку чи ролі чоловіків і жінок), і вони мають визначити, чи є це фактом чи стереотипом, аргументуючи свою позицію.

Окрему роль відіграє подальше обговорення результатів таких вправ, адже саме рефлексія дозволяє закріпити отриманий досвід. У процесі обговорення учасники не лише усвідомлюють власні установки, але й бачать різноманітність поглядів інших, що сприяє розширенню їхнього світогляду.

В такий спосіб тренінгові методи є ефективним інструментом формування критичного мислення щодо гендерних ролей, оскільки вони поєднують емоційне залучення, особистий досвід і когнітивний аналіз. Це дозволяє не просто інформувати про існування стереотипів, а й створювати умови для їх глибокого усвідомлення та поступового подолання [47].

У сучасних умовах інформаційного перенасичення людина постійно стикається з різними повідомленнями - від новин і реклами до контенту в соціальних мережах. Саме тому важливо навчити здобувачів освіти не лише споживати інформацію, але й критично її оцінювати. Це передбачає, зокрема, вміння ставити запитання: хто є автором повідомлення, з якою метою воно створене, які цінності або ідеї воно просуває, чи є воно об'єктивним, чи містить приховані установки.

Практично це може реалізовуватися через аналіз конкретних прикладів медіаконтенту. Наприклад, учням або студентам можна запропонувати розглянути рекламний ролик і визначити, які гендерні ролі в ньому відтворюються: чи представлена жінка виключно як відповідальна за домашнє господарство, а чоловік - як експерт або авторитетна фігура. Після цього відбувається обговорення того, як такі образи впливають на сприйняття соціальних ролей [45].

Також ефективними є вправи на порівняння різних джерел інформації, які дозволяють учасникам не лише побачити відмінності у подачі матеріалу, але й усвідомити, що будь-яке інформаційне повідомлення певною мірою відображає позицію автора або медіаресурсу. У межах таких вправ здобувачам освіти пропонують тексти, відео або новинних повідомлень на одну й ту ж

тому, після чого вони аналізують, як саме у кожному з них представлені гендерні ролі, які акценти зроблено та які аспекти залишилися поза увагою[49].

Наприклад, одна й та сама ситуація може по-різному висвітлюватися в різних медіа: в одному матеріалі жінка-керівниця може подаватися як виняток або підкреслюватися її «емоційність» як особливість управління, тоді як в іншому - як професійна, компетентна особистість без акценту на статі. Подібне порівняння дозволяє побачити, як формуються різні наративи і як вони впливають на сприйняття соціальної реальності.

Також учасникам можна запропонувати порівняти новинні заголовки або статті, де описуються однакові події, але з різною мовною подачею. Наприклад, у одному джерелі може використовуватися нейтральна мова, тоді як в іншому - емоційно забарвлені формулювання або узагальнення, що підсилюють стереотипні уявлення про поведінку чоловіків або жінок. Це допомагає розвивати навички критичного читання та виявлення мовних маніпуляцій.

Крім того, корисним є аналіз візуального контенту - фотографій, рекламних плакатів або відео, де гендерні ролі можуть передаватися не лише через текст, але й через образи, пози, міміку чи композицію. Наприклад, часте зображення чоловіків у діловому середовищі та жінок у побутових ситуаціях формує стійкі асоціації щодо «природних» сфер діяльності для кожної статі.

Таким чином, вправи на порівняння джерел інформації дозволяють учасникам усвідомити, що медіаконтент не є абсолютно об'єктивним або нейтральним, а завжди містить певну інтерпретацію реальності. Це сприяє розвитку критичного мислення, формуванню більш усвідомленого ставлення до інформації та зниженню впливу прихованих гендерних стереотипів.

Окрему увагу варто приділити виявленню маніпулятивних технік, таких як узагальнення, стереотипізація, апеляція до емоцій або авторитетів. Наприклад, реклама може використовувати образ «ідеальної жінки» чи «справжнього

чоловіка», формуючи нереалістичні стандарти та підсилюючи соціальний тиск

Так розвиток навичок роботи з інформацією дозволить не лише краще орієнтуватися у медіапросторі, але й усвідомлювати, як саме формуються гендерні установки. Це сприяє формуванню більш критичного, незалежного мислення та зменшує вплив стереотипного контенту на свідомість особистості.

У підсумку, розвиток навичок критичного аналізу інформації та усвідомленої роботи з медіаконтентом дозволяє не лише передавати знання, але й формувати здатність самостійно інтерпретувати соціальні явища, виявляти приховані смисли та ставити під сумнів усталені уявлення. У результаті поступово формується більш усвідомлена, гнучка та незалежна позиція щодо гендерних ролей, що є важливим кроком у напрямку подолання стереотипного мислення та переходу до більш критичного й рефлексивного сприйняття соціальної реальності.

У сфері медіа важливо сприяти популяризації рівноправних моделей поведінки та уникненню відтворення застарілих гендерних стереотипів, оскільки саме медіапростір значною мірою формує уявлення про «норму» та соціально прийнятні ролі. Регулярне відтворення певних образів і моделей поведінки впливає на сприйняття аудиторії, тому зміна змісту медіаконтенту є одним із ключових напрямів трансформації гендерних установок.

Це може реалізовуватися через підтримку соціальної реклами, яка не лише інформує, але й формує нові ціннісні орієнтації. Наприклад, кампанії, що демонструють рівномірний розподіл домашніх обов'язків між партнерами, або ролики, які підкреслюють важливість участі чоловіків у вихованні дітей, сприяють переосмисленню традиційних сімейних ролей. Також ефективними є інформаційні кампанії, спрямовані на підтримку жінок у технічних і лідерських професіях або чоловіків - у сферах догляду та освіти[49, 51].

Важливим напрямом є створення та популяризація контенту, який демонструє різноманітність життєвих сценаріїв незалежно від статі. Це

можуть бути фільми, серіали, блоги чи освітні проекти, у яких персонажі реалізують себе поза межами стереотипних очікувань. Наприклад, зображення жінок як керівниць, науковиць або підприємниць, а чоловіків - як турботливих батьків чи представників «допомагаючих» професій, сприяє нормалізації таких ролей у суспільній свідомості.

Окрему роль відіграють соціальні мережі, де користувачі самі створюють і поширюють контент. Тут важливо підтримувати ініціативи, які популяризують рівність, взаємоповагу та різноманіття досвідів. Наприклад, особисті історії про подолання стереотипів або приклади партнерських відносин у сім'ї можуть мати значний вплив через ефект ідентифікації.

Також актуальним є розвиток медіаграмотності населення, що дозволяє критично оцінювати інформаційні повідомлення. Практично це може включати освітні програми, тренінги та онлайн-курси, які навчають розпізнавати маніпуляції, стереотипні образи та приховані смисли в медіаконтенті. Наприклад, аналіз рекламних повідомлень або новин з точки зору гендерної репрезентації дозволяє побачити, як саме формуються соціальні уявлення.

На рівні суспільства загалом важливим є формування культури рівності та взаємної поваги, оскільки саме соціальне середовище визначає, які норми поведінки вважаються прийнятними та підтримуваними. Це передбачає не лише декларативне визнання принципів рівності, але й їх практичну реалізацію у повсякденному житті, взаємодії між людьми та функціонуванні соціальних інституцій.

Зокрема, важливою є підтримка ініціатив, спрямованих на подолання дискримінаційних практик. Це можуть бути державні та громадські програми, спрямовані на забезпечення рівного доступу до освіти та працевлаштування, протидію гендерній дискримінації на робочому місці, а також захист прав осіб, які стикаються з упередженим ставленням. Наприклад, впровадження політик рівних можливостей у компаніях, забезпечення прозорих процедур відбору

кандидатів без упередженості щодо статі або підтримка програм наставництва для жінок у сферах, де вони традиційно недопредставлені[46,48].

Важливим напрямом є також популяризація позитивних прикладів гендерної рівності у різних сферах життя. У сфері освіти це може проявлятися через демонстрацію успішних кейсів, коли і хлопці, і дівчата реалізуються у різних галузях незалежно від стереотипних очікувань. У професійній діяльності - через висвітлення історій успіху жінок у керівних або технічних професіях, а також чоловіків у сферах догляду, освіти чи соціальної роботи. У сфері сімейних відносин особливе значення має популяризація партнерської моделі сім'ї, де обов'язки розподіляються не за гендерною ознакою, а за домовленістю та можливостями кожного з партнерів. Наприклад, це може бути рівномірний розподіл домашніх обов'язків, спільна участь у вихованні дітей або підтримка кар'єрного розвитку обох партнерів.

Також важливими є просвітницькі кампанії та соціальні проєкти, які спрямовані на підвищення обізнаності населення щодо проблеми гендерної нерівності. Це можуть бути публічні лекції, інформаційні кампанії, тематичні заходи або освітні ініціативи, які пояснюють сутність гендерних стереотипів та їх вплив на суспільство.

Окрему роль відіграє і повсякденна комунікація, адже саме через мову та щоденні взаємодії найчастіше відтворюються або, навпаки, трансформуються соціальні установки. На відміну від формальних інституцій, вплив яких може бути опосередкованим, повсякденна комунікація діє постійно - у родині, навчанні, професійному середовищі, дружньому спілкуванні. Саме тому навіть, на перший погляд, незначні висловлювання або жарти можуть

п
о Використання недискримінаційної лексики є одним із базових, але водночас надзвичайно важливих елементів цього процесу. Наприклад, замість узагальнень на кшталт «жінки завжди більш емоційні» або «чоловіки не плачуть» доцільно використовувати більш нейтральні й індивідуалізовані

п

о

в

формулювання, які не прив'язують певні якості до статі. Це дозволяє уникнути закріплення спрощених і часто некоректних уявлень про поведінку людей.

Важливим аспектом є також відмова від стереотипних жартів, які можуть здаватися безпечними, але фактично підтримують дискримінаційні уявлення. Наприклад, жарти про «жіночу логіку» або «нездатність чоловіків до побутових справ» формують знецінювальне ставлення та нормалізують упередження. Усвідомлення впливу таких висловлювань і поступова відмова від них сприяє зміні комунікативної культури.

Крім того, важливою є повага до індивідуального вибору кожної людини, зокрема у питаннях професійної реалізації, стилю життя або розподілу ролей у сім'ї. Наприклад, підтримка чоловіка, який обирає залишитися з дитиною вдома, або жінки, яка будує кар'єру у технічній сфері, є проявом прийняття різноманіття соціальних ролей. Водночас критика або осуд таких рішень може підсилювати стереотипні установки.

Окрему роль відіграє і стиль комунікації у навчальному та професійному середовищі. Наприклад, важливо надавати рівні можливості для висловлення думок, не перебивати, не знецінювати ідеї залежно від статі, а також уникати упереджених очікувань щодо поведінки. Це створює більш інклюзивну атмосферу та сприяє формуванню відчуття рівності.

Важливе значення у формуванні культури рівності має також рівень державної політики та законодавчого регулювання, оскільки саме нормативно-правова база визначає межі допустимої соціальної поведінки та механізми захисту від дискримінації. У цьому контексті доцільним є впровадження та посилення законів, спрямованих на запобігання гендерній дискримінації у різних сферах суспільного життя.

Зокрема, йдеться про законодавчі гарантії рівних можливостей у сфері працевлаштування, які передбачають заборону дискримінаційних вимог у вакансіях, недопущення необґрунтованої відмови у прийомі на роботу за ознакою статі, а також забезпечення рівної оплати праці за однакову роботу.

Наприклад, у практичному вимірі це означає контроль за тим, щоб роботодавці не вказували у вакансіях обмеження на кшталт «тільки чоловіки» або «переважно жінки», якщо це не обґрунтовано специфікою діяльності.

Важливим напрямом також є державні програми підтримки рівного представництва жінок і чоловіків у політичній сфері та управлінні. Наприклад, квоти або рекомендаційні механізми щодо залучення жінок до керівних посад можуть сприяти більш збалансованому представленню інтересів різних соціальних груп.

Формування культури рівності є багаторівневим і тривалим процесом, який охоплює як інституційні зміни, так і повсякденні соціальні практики, що взаємодіють між собою та взаємно підсилюють один одного. Воно не може бути досягнуте лише через окремі заходи або декларативні заяви, оскільки гендерні установки формуються на різних рівнях - від державної політики до щоденної комунікації між людьми.

Водночас не менш важливими є повсякденні практики, які проявляються у міжособистісному спілкуванні, сімейних відносинах, навчальному процесі та медіапросторі. Саме на цьому рівні відбувається безпосереднє закріплення або, навпаки, трансформація соціальних установок. Наприклад, рівний розподіл обов'язків у сім'ї, підтримка професійного вибору незалежно від статі або відмова від стереотипних висловлювань у щоденному спілкуванні поступово формують нову культуру взаємодії.

Важливо підкреслити, що ці рівні не існують окремо, а постійно взаємодіють: інституційні зміни впливають на поведінку людей, а зміна суспільних практик, у свою чергу, стимулює подальші реформи. Наприклад, зростання суспільної підтримки рівноправних сімейних ролей може впливати на формування нових освітніх програм або соціальних ініціатив.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі було розглянуто основні шляхи зниження впливу культурних стереотипів на формування гендерних установок. Проведений аналіз дозволив встановити, що дана проблема є комплексною та багаторівневою, а її ефективне вирішення можливе лише за умови узгодженого функціонування різних соціальних механізмів.

Було визначено, що ключову роль у процесі трансформації гендерних установок відіграють освіта, медіа та психологічні механізми формування критичного мислення. Освітнє середовище розглядається як базовий інструмент довготривалого впливу, оскільки саме воно формує первинні уявлення про соціальні ролі та закладає ціннісні орієнтації особистості. Медіа, у свою чергу, забезпечують постійний інформаційний та культурний фон, який може як закріплювати, так і поступово трансформувати стереотипні уявлення, впливаючи на масову свідомість.

Отримані узагальнення свідчать про те, що подолання гендерних стереотипів не може відбуватися швидко або фрагментарно, оскільки вони мають глибоке культурне та соціальне підґрунтя. Ефективними є лише ті заходи, які не обмежуються передачею інформації, а спрямовані на зміну способу мислення, формування критичного ставлення до соціальних норм та розвиток здатності до самостійного аналізу.

Таким чином, третій розділ дозволяє зробити висновок, що поступова трансформація гендерних установок у суспільстві є реально досяжною, однак вона потребує цілеспрямованої, послідовної та довготривалої роботи на всіх рівнях соціалізації. Важливо, щоб у цьому процесі були задіяні як інституційні механізми, так і індивідуальні практики, адже лише їх поєднання створює умови для стійкого формування культури рівності, взаємоповаги та усвідомленого ставлення до соціальних ролей.

ВИСНОВКИ

1. У ході виконання кваліфікаційної роботи проаналізовано сучасний стан дослідження проблеми культурних стереотипів і гендерних установок у психологічній науці. Встановлено, що дана проблематика є актуальною та недостатньо однозначно вирішеною, оскільки гендерні установки розглядаються як складне багаторівневе явище, яке формується під впливом соціокультурних, освітніх та медійних чинників. Окреслено, що сучасні наукові підходи фокусуються на взаємозв'язку між культурними нормами, процесами соціалізації та індивідуальними особливостями особистості, що визначає необхідність подальших емпіричних досліджень у цій сфері.
2. У результаті проведеного дослідження встановлено, що поставлена мета роботи досягнута, а всі поставлені на початку дослідження завдання виконані у повному обсязі. Комплексно проаналізовано роль культурних стереотипів у формуванні гендерних установок особистості, з'ясовано психологічні механізми їх впливу, виявлено особливості сприйняття гендерних ролей у різних вікових групах, а також визначено можливі шляхи подолання впливу стереотипів у сучасному суспільстві. Отримані результати свідчать про цілісність проведеного дослідження та підтверджують досягнення його основних наукових і практичних цілей.
3. У межах емпіричної частини дослідження було проведено анкетування, спрямоване на вивчення впливу культурних стереотипів на формування гендерних установок. У дослідженні взяли участь 100 респондентів (50 жінок і 50 чоловіків) різних вікових груп (від 18 до 75 років), що дозволило забезпечити певну варіативність отриманих даних. Анкета складалася з 20 питань, які охоплювали основні аспекти досліджуваної проблематики: сприйняття гендерних ролей у сім'ї та суспільстві, вплив медіа, культурних норм та особистого досвіду. Застосування анкетного

методу дало змогу отримати кількісні дані, необхідні для подальшого аналізу та інтерпретації результатів дослідження.

4. У процесі дослідження проаналізовано теоретичні підходи до вивчення культурних стереотипів і гендерних установок у психологічній науці. Встановлено, що у сучасних наукових джерелах гендерні установки розглядаються як складні соціально-психологічні утворення, які формуються під впливом культури, соціалізації та індивідуального досвіду. Досліджено різні наукові підходи (когнітивний, соціально-психологічний, культурологічний), що дозволило узагальнити, що гендерні стереотипи є стійкими, але змінними соціальними конструкціями, які відтворюються через інститути сім'ї, освіти та медіа.
5. Розкрито психологічну природу та механізми формування культурних стереотипів. Доведено, що ключовими механізмами їх формування є соціальне навчання, наслідування, когнітивні спрощення та вплив соціального оточення. Встановлено, що стереотипи формуються переважно на ранніх етапах соціалізації та закріплюються через повторюваний досвід у повсякденній взаємодії та медіапросторі, що робить їх стійкими до змін, але не незмінними.
6. Визначено специфіку гендерних установок та чинники, що впливають на їх становлення. Показано, що гендерні установки мають динамічний характер і можуть варіюватися від традиційних до більш сучасних і гнучких моделей. Основними чинниками їх формування є сім'я, система освіти, культурні норми, медіа, а також особистий досвід індивіда. Найбільш значущими залишаються сімейне середовище та медіа, які виступають первинними каналами трансляції гендерних ролей.
7. Досліджено зв'язок між рівнем культурної ідентичності особистості та схильністю до сприйняття гендерних стереотипів. Встановлено, що культурні норми та традиції суттєво впливають на формування гендерних уявлень, однак у сучасному суспільстві спостерігається

тенденція до їх переосмислення. Результати емпіричного дослідження показали переважання гнучких позицій (відповіді «частково») у більшості питань, що свідчить про поступовий перехід від жорстких традиційних установок до більш рефлексивного та варіативного сприйняття гендерних ролей.

8. Емпірично перевірено гіпотезу щодо впливу культурних стереотипів на гендерні установки осіб різних вікових груп. Виявлено, що більшість респондентів визнає наявність гендерного поділу ролей у суспільстві, однак одночасно демонструє підтримку партнерської моделі взаємодії, рівного розподілу відповідальності та рівних професійних можливостей. Загалом результати підтверджують гіпотезу про поступову трансформацію гендерних установок під впливом сучасних соціокультурних змін.
9. Розроблено практичні рекомендації щодо формування критичного ставлення до гендерних стереотипів і розвитку гендерної толерантності. Запропоновано комплексний підхід, що включає освітні, медійні та психологічні механізми: впровадження гендерно чутливого навчання, розвиток медіаграмотності, використання кейс-методів, тренінгових вправ, а також формування навичок критичного мислення, рефлексії та емпатії.
10. Загальний висновок. У результаті проведеного дослідження встановлено, що гендерні установки у сучасному суспільстві перебувають у стані поступової трансформації. Отримані результати підтверджують доцільність подальшого розвитку освітніх, медійних та психологічних стратегій, спрямованих на формування культури рівності, критичного мислення та толерантного ставлення до різноманіття соціальних ролей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Андрусик О. І. Гендерні будні дошкілля. Київ: Планета-Принт, 2021. 174 с.

Бойко С. М. Психологічні основи гендерної толерантності. Київ: Інтерсервіс, 2023. 220 с.

Бурейко Н. Ю. Гендерна рівність в освіті: виклики та перспективи. Київ: ПРООН, 2021. 144 с.

Бурлачук Л. Ф. Психодіагностика та методи психологічного дослідження: навчальний посібник. Київ: Наукова думка, 2021. 368 с.

Гончаренко С. У. Методологія наукових досліджень: підручник. Київ: Освіта, 2021. 416 с.

Гринюк Л. П. Стереотипи у сучасному медіапросторі України. Київ: Академвидав, 2023. 220 с.

Гуменюк І. В. Гендерні стереотипи у вихованні дітей дошкільного віку. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2022. 158 с.

Демчук О. О. Гендерні особливості прояву лідерства в української молоді. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2023. 68 с.

Дідух І. В. Методологія соціологічних досліджень: навчальний посібник. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. 312 с.

Дорошенко Т. В. Психологія міжособистісної взаємодії. Київ: КНТ, 2022. 280 с.

Дружинін В. М. Експериментальна психологія: підручник. Київ: Ліра-К, 2022. 320 с.

Дубова Г. В. Гендерний підхід у вищій освіті України. Дніпро: ДДПУ, 2021. 136 с.

Дубова Г. Упровадження гендерного підходу в закладах вищої освіти. Вісник ДДПУ. Педагогіка. 2021. № 36. С. 277–281.

Задорожна М. В. Соціальна психологія сучасного суспільства. Київ: Ліра-К, 2024. 312 с.

Іваненко О. В. Гендерні ролі в українському суспільстві. Київ: Наукова думка, 2021. 288 с.

Климчук В. О. Психологічна діагностика: методи і технології. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2021. 352 с.

Коваленко М. А. Соціальна ідентичність і гендерні ролі. Харків: ХНУ імені Каразіна, 2021. 254 с.

Ковальчук Л. О. Гендерне виховання учнівської молоді: теорія і практика. Київ: Педагогічна думка, 2022. 196 с.

Костюк Г. С. Психологічна діагностика та інтерпретація даних. Київ: Педагогічна думка, 2023. 244 с.

Кравець В. П. Гендерна педагогіка: сучасні підходи та технології. Тернопіль: ТНПУ, 2022. 190 с.

Кравченко Н. В. Соціальна психологія гендеру: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2023. 312 с.

Лещенко О. В. Гендерні аспекти виховання дітей та молоді. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2023. 182 с.

Литвиненко Ю. В. Гендерна соціалізація особистості. Дніпро: Університетська книга, 2023. 232 с.

Лозова О. В. Методи соціально-психологічного дослідження. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2023. 248 с.

Луценко В. В. Гендерна освіта дітей дошкільного віку: теоретико-методичні засади. Київ: КУБГ, 2024. 132 с.

Львовичкін В. В. Гендерна освіта та виховання в Україні: нормативно-правове забезпечення. Запоріжжя: ЗНУ, 2021. 74 с.

Марценюк Т. О. Гендер для всіх: виклики і практики рівності. Київ: Основи, 2022. 240 с.

Мачинська Н. І. Гендерне виховання дітей дошкільного віку: теорія і практика. Львів: ЛНУ, 2024. 168 с.

Мельник І. С. Гендерна рівність в освіті: теоретичні та практичні аспекти. Київ: Освіта України, 2022. 240 с.

Петренко С. М. Медіа та формування гендерних установок особистості. Київ: Видавництво «Логос», 2024. 236 с.

Романенко І. П. Культура та гендерні відносини. Львів: Світ, 2021. 244 с.

Русенкевич Я. І. Ціннісні орієнтації української молоді в структурі психологічних стратегій життєдіяльності: аналіз статевих відмінностей. УДУ імені М. П. Драгоманова, 2024. 168 с.

Савченко О. В. Соціологічні методи дослідження: теорія і практика. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2022. 296 с.

Савченко О. Я. Виховання особистості в умовах гендерної рівності. Київ: Освіта, 2021. 172 с.

Савчук А. Р. Медіапсихологія та вплив інформаційного середовища. Київ: Центр навчальної літератури, 2024. 256 с.

Сидоренко О. П. Психологія гендерних стереотипів. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. 276 с.

Титаренко Т. М. Психологія життєвих криз особистості: навчальний посібник. Київ: Міленіум, 2021. 368 с.

Ткаченко Н. М. Організація соціологічного дослідження: практичний посібник. Одеса: Фенікс, 2022. 210 с.

Федоренко К. О. Освітні технології формування критичного мислення. Київ: Генеза, 2022. 304 с.

Фещенко В. В. Методи математичної статистики в соціальних дослідженнях. Київ: Ліра-К, 2022. 144 с.

Чуйко О. І. Анкетування в соціально-психологічних дослідженнях: методичний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2024. 180 с.

Шевченко Л. І. Психологія соціальних установок. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2022. 300 с.

Яковенко Н. М. Гендерні установки молоді в умовах соціокультурних трансформацій. Київ: Інститут соціології НАН України, 2023. 230 с.

Ярош О. Б. Гендерна соціалізація особистості в сучасному суспільстві.

Київ: Видавничий дім «Слово», 2023. 210 с.

Яценко Т. С. Соціально-психологічні установки особистості в умовах суспільних трансформацій. Київ: НАПН України, 2021. 144 с.

OECD. Society at a Glance 2024: Gender and Social Norms. Paris: OECD Publishing, 2024. 240 p.

UNDP. Gender Social Norms Index 2023: Breaking Down Gender Biases. New York: UNDP, 2023. 180 p.

United Nations Women. Feminist Economics and Care Work Report 2023. New York: UN Women, 2023. 110 p.

Wiley Blackwell Encyclopedia of Gender and Sexuality Studies. 2nd ed. Hoboken: Wiley, 2024. 900 p.

World Health Organization. Social determinants of gender inequality in health. Geneva: WHO, 2021. 150 p.

World Economic Forum. The Future of Gender Equality in the Labour Market. Geneva: WEF, 2022. 210 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА-ДОСЛІДЖЕННЯ

Тема: Вплив культурних та гендерних стереотипів на сприйняття ролі жінки і чоловіка в суспільстві

I. Загальні відомості

1. Вкажіть вашу стать:

- ☐ Жіноча
- ☐ Чоловіча
- ☐ Інше / Важко відповісти

2. Ваш вік:

- ☐ до 18
- ☐ 18–25
- ☐ 26–35
- ☐ 36–45
- ☐ 46–60
- ☐ понад 60

3. Якими джерелами інформації ви користуєтесь найчастіше?

- ☐ Соціальні мережі
- ☐ Телебачення / новини
- ☐ Книги та наукові статті
- ☐ Спілкування з близькими
- ☐ Інше

II. Сприйняття гендерних ролей

4. На вашу думку, чи існує в суспільстві чіткий поділ на «чоловічі» та «жіночі» ролі?

☐ Так

☐ Частково

☐ Ні

5. Як ви вважаєте, чоловік повинен бути головним у родині?

☐ Так

☐ Залежить від ситуації

☐ Ні

6. Чи погоджуєтесь ви, що жінка повинна перш за все дбати про дім і дітей?

☐ Так

☐ Частково

☐ Ні

7. Хто, на вашу думку, має бути основним годувальником сім'ї?

☐ Чоловік

☐ Жінка

☐ Обидва рівною мірою

8. Чи вважаєте ви, що чоловіки краще підходять для керівних посад?

☐ Так

☐ Частково

☐ Ні

9. Чи погоджуєтесь ви з твердженням, що емоційність - це переважно жіноча риса?

☐ Так

☐ Частково

☐ Ні

10. Як часто ви стикаєтесь із гендерними стереотипами у медіа (реклама, фільми, соцмережі)?

☐ Дуже часто

☐ Іноді

☐ Рідко

☐ Ніколи

III. Культурні впливи та установки

11. Чи вплинули традиції вашої родини на ваші уявлення про ролі жінки та чоловіка?

☐ Так

☐ Частково

☐ Ні

12. На вашу думку, які чинники найбільше впливають на формування гендерних установок?

☐ Родина

☐ Освіта

☐ Культура і релігія

☐ Соцмережі / медіа

☐ Особистий досвід

13. Чи вважаєте ви, що культурні норми стримують розвиток гендерної рівності?

☐ Так

☐ Частково

☐ Ні

14. Чи погоджуєтесь ви, що традиційні культурні уявлення потребують переосмислення в сучасному світі?

☐ Так

☐ Частково

☐ Ні

15. Як ви ставитеся до того, що чоловіки можуть обирати професії, які традиційно вважаються «жіночими» (вихователь, медбрат, перукар)?

☐ Позитивно

☐ Нейтрально

☐ Негативно

16. А жінки - до «чоловічих» професій (водій, інженер, військова)?

☐ Позитивно

☐ Нейтрально

☐ Негативно

IV. Особисте ставлення та досвід

17. Чи відчували ви особисто вплив гендерних стереотипів (на роботі, навчанні, у родині)?

☐ Так, часто

☐ Іноді

☐ Ніколи

18. Чи вважаєте ви, що суспільство стало більш толерантним до різноманіття гендерних ролей за останні 10 років?

☐ Так

☐ Частково

☐ Ні

19. Що, на вашу думку, допоможе подолати гендерні стереотипи?

☐ Освітні програми

☐ Медіакампанії

☐ Зміни в законодавстві

☐ Особистий приклад людей

☐ Інше (вказіть) _____

20. Яке з наведених тверджень вам ближче?

☐ «Кожен має право бути собою, незалежно від статі чи культурних очікувань»

☐ «Чоловік і жінка повинні дотримуватися традиційних ролей, це природно»

☐ Важко відповісти

Додаток Б

Розподіл відповідей респондентів за результатами емпіричного дослідження (%)

1. Вкажіть вашу стать	Жіночам 50%	Чоловіча 50%	Інше / Важко відповісти 0%		
2. Ваш вік	<u>1</u>	<u>2</u>	<u>3</u>	<u>4</u>	<u>понад 60</u> 5%
3. Якими джерелами інформації ви користуєтесь найчастіше?	Соціальні мережі 62%	Телебачення новини 18%	Книги та наукові статті 12%	Спілкування з близькими 8%	
4. На вашу думку, чи існує в суспільстві чіткий поділ на «чоловічі» та «жіночі» ролі?	Так	Частково 27%	Ні 15%		
5. Як ви вважаєте, чоловік повинен бути головним у родині?	Так 34%	Залежить від ситуації 46%	Ні 20%		
6. Чи погоджуєтесь ви, що жінка повинна пер за все дбати про дім і дітей?	Так 29%	Частково 41%	Ні 30%		
Хто, на вашу думку, має бути основним годувальником сім'ї?	Чоловік 28%	Жінка 8%	Обидва рівною мірою 64%		
8. Чи вважаєте ви, що чоловіки краще підходять для керівних посад?	Так 17%	Частково 31%	Ні 52%		
9. Чи погоджуєтесь ви з твердженням, що емоційність - це переважно жіноча риса?	Так 18%	Частково 33%	Ні 49%		

10. Як часто ви стикаєтесь із гендерними стереотипами у медіа (реклама, фільми, соцмережі)?	Дуже часто	Іноді 38%	Рідко 12%	Ніколи 4%	
11. Чи вплинули традиції вашої родини на ваші уявлення про ролі жінки та чоловіка?	Так 55%	Частково 39%	Ні 6%		
12. На вашу думку, які чинники найбільше впливають на формування гендерних установок?	Родина 48%	Освіта 16%	Культура і релігія	Соцмережі / медіа 33%	Особистий досвід 22%
13. Чи вважаєте ви, що культурні норми стримують розвиток гендерної рівності?	Так 27%	Частково 56%	Ні 17%		
14. Чи погоджуєтесь в тому, що традиційні культурні уявлення потребують переосмислення в сучасному світі?	Так 55%	Частково 30%	Ні 15%		
15. Як ви ставитесь до того, що чоловіки можуть обирати професії, які традиційно вважаються «жіночими» (вихователь, медбрат, перукар)?	Позитивно	Нейтрально	Негативно 4%		
16. А жінки - до «чоловічих» професій (водій, інженер, військова)?	Позитивно	Нейтрально	Негативно 3%		
17. Чи відчували ви особисто вплив гендерних стереотипів?	Так, часто 3	Іноді 44%	Ніколи 20%		

(на роботі, навчанні, у родині)?					
18. Чи вважаєте ви, що суспільство стало більш толерантним до різноманіття гендерних ролей за останні 10 років?	Так 59%	Частково 32%	Ні 9%		
19. Що, на вашу думку, допоможе подолати гендерні стереотипи?	Освітні програми 42%	Медіакампанії 26%	Зміни в законодавстві 7%	Особистий приклад людей 15%	
20. Яке з наведених тверджень вам ближче?	«Кожен має право бути собою, незалежно від статі» 26%	«Чоловік і жінка повинні дотримуватися традиційних ролей, це природно» 26%	Важко відповісти 48%		

Додаток В

Вікова структура опитаних респондентів

